

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1643>

Geliş Tarihi: 21.04.2019

Kabul Tarihi: 30.06.2019

18. YÜZYILDA ADIYAMAN'DA ASAYİŞ SORUNU VE NİZÂMI SAĞLAMA ÇABALARI*

Muhammet Nuri TUNÇ**

Öz

Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılın sonlarından itibaren artmaya başlayan ve 17. yüzyılda devlet için büyük bir sorun haline gelen asayiş sorunları 18. yüzyılda da büyük bir sorun olmaya devam etmiştir. Daha çok iktisadi, idari ve içtimai sebeplerle ortaya çıkan asayiş sorunları sonuçları itibariyle de yine iktisadi, idari ve içtimai alanlarda sıkıntılara neden olmuştur. Devletler ve toplumlar için olumsuz özellikler barındıran asayiş sorunları 18. yüzyılda Adıyaman'da büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma, 18. yüzyılda Adıyaman'da meydana gelen asayiş sorunlarını ve devletin bu sorunlara karşı aldığı tedbirleri tespit etmeyi amaçlamıştır. Özellikle 18. yüzyılın ilk yarısında olmak üzere Adıyaman'da eşkıyalık hareketleri, toprak anlaşmazlıkları, su kullanım anlaşmazlıkları, alacak-verecek anlaşmazlıkları gibi farklı başlıklarla ele alınabilecek sebeplerden kaynaklanan asayiş sorunları yaşanmıştır. Asayiş sorunlarının yoğun olarak yaşanmasında aşiretlerin, çıkar gruplarının ve bazı yerel hanedanların büyük rolü olmuştur. Birçok defa yönetici kesimden olanların da karışmış olduğu asayiş olaylarının sona erdirilmesi ve nizamın sağlanması amacıyla idam, iskân, sürgün, kalebendlik ve nezre bağlama gibi cezalar uygulanmıştır. Ancak devletin almış olduğu caydırıcı tedbirlere rağmen asayiş sorunlarında istenen netice tam anlamıyla alınamamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Asayiş, eşkıyalık, iskân, sürgün, kalebendlik, Adıyaman.*

---

* Bu makale Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Muhammet Nuri Tunç tarafından 2018 yılında tamamlanan "18. Yüzyılda Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kâhta ve Samsad) İdarî, Sosyal ve İktisadî Tarihi" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., MEB. Öğretmen, mu.nu.tunc@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6693-6758.

The Security Problem in Adıyaman in the 18th Century and Efforts to Provide Order

Abstract

The problems of public order in the Ottoman Empire, which began to increase in the late 16th century and became a major problem for the state in 17th century, remained a major problem in the 18th century. The problems of public order, mostly arise from economic, administrative and social reasons, have also caused problems in economic, administrative and social fields. The problems of public order which have negative features for states and societies appear as a big problem in Adıyaman in the 18th century. This study aimed to determine the problems of public order in Adıyaman in the 18th century and measures taken by the state against these problems. In Adıyaman, especially in the first half of the 18th century, there were problems with public order due to reasons such as banditry movements, territorial disputes, water use disputes, and debts disputes. Tribes, interest groups, and some local dynasties have played a major role in the problem of public order problems. Penalties such as execution, resettlement, deportation, imprisonment and contract have been imposed in order to terminate the public order and to ensure the order. However, in spite of the deterrent measures taken by the state, the desired result in public order problems has not been taken.

Keywords: *Public order, banditry, settlement, exile, imprisonment, Adıyaman.*

1. Giriş

Devlet otoritesinin zayıfladığı, taşrada hâkimiyet alanlarında sıkıntılıların yaşandığı, bireyleri ve toplulukları harekete geçirecek ekonomik, politik, psikolojik ve sosyolojik olguların varlığı toplumlarda asayiş probleminin ortaya çıkmasını tetikleyen önemli unsurlardır. Toplum denilen mefhumun oluşmaya başladığı ilk zamanlardan günümüze dek asayiş bozabilecek söz konusu unsurlar hemen hemen tüm topluluklarda bir şekilde kendini göstermiş ve asayiş sorunları, toplumsal mekanizmanın işleyişinin ve sürdürülebilirliğinin önündeki en büyük engel olmuştur.

Asayiş olaylarının yoğunluğu ise dönemlere, bölgelere ve toplumlara göre değişebilmekle birlikte bir dönemde veya bölgede asayiş olaylarında yoğunluk yaşanırken başka bir dönemde veya bölgede asayiş olaylarındaki yoğunluk daha az olabilmektedir. Bazı bölgelerde ise hemen hemen her dönemde asayiş sorunları bakımından yoğunluğun yüksek olduğu görülebilir. Örneğin Anadolu coğrafyası verimli toprakları, iklimin elverişliliği, coğrafi konumu itibariyle topluları cezbeden bir bölge olduğu için yoğun göçlerin yaşandığı ve hâkimiyet mücadelesinin hiç dinmediği bir bölge olmuştur. Anadolu'nun bu

durumu Anadolu'da asayiş olaylarının yoğun olmasına neden olmuştur. Anadolu'yu daha özelden değerlendirecek olursak Anadolu'nun güneydoğusu farklı etnik, dini, ekonomik özelliklere sahip grupların yaşadığı bir bölge olması, güneyden kuzeye ve kuzeyden güneye, yine aynı şekilde doğudan batıya ve batıdan doğuya gerçekleşen göçlerde göç güzergâhı üzerinde yer alan bir bölge olması bu bölgedeki asayiş sorunlarının yoğun olmasına neden olmuştur. Asayiş sorunlarının tarihin ilk zamanlarından beri yoğun olarak görüldüğü bu bölgede yer alan Adıyaman da gerek Osmanlı öncesinde gerekse de Osmanlı döneminde asayiş sorunlarının sık yaşandığı bir şehir olmuştur. 13. yüzyılda Baba İshak ayaklanması¹, 16. yüzyılda Sahte Şah İsmail ayaklanması² gibi büyük isyanların yaşandığı bir şehir olan Adıyaman 18. yüzyıla gelindiğinde ise yoğun aşiret hareketliliğinden dolayı asayiş sorunlarından muzdarip olmuş bir şehirdir.

2. Osmanlı'da Asayiş Sorunu

Osmanlı Devleti, 15. ve 16. yüzyıllarda, savaşlarda elde ettiği zaferler, ticaret yolları üzerinde kurduğu hâkimiyet, devlet yöneticilerinin sahip olduğu liderlik vasıfları ve iyi devlet örgütlenmesi sayesinde askerî, idarî, toplumsal ve ekonomik alanlarda çağının önde gelen devletlerinden biri olmuştur. Ancak aynı yüzyıllarda devlet, birtakım asayiş sorunlarıyla da karşı karşıya kalmıştır. 15. yüzyılda Fetret Devri'nde kardeşler arasında yaşanan taht kavgaları ve yine aynı yüzyılda Şeyh Bedreddin İsyanı, Cem Sultan Olayı, 16. yüzyılda ise Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları arasında yaşanan sorunlar³ asayiş olaylarını hat safhaya çıkartmış olaylar olmuştur. 15. ve 16. yüzyıllardaki hanedan kaynaklı sıkıntılı ortaya çıkarttığı asayiş sorunları 17. yüzyıla gelindiğinde daha geniş yelpazede olmak üzere kapıkulu askerlerinin, tımarlı sipahilerin, ahalinin, medrese talebeleri gibi gruplardan birinin veya aynı anda birkaçının dahil olduğu isyanlar ortaya çıkmıştır. Anadolu'da vergilerin arttırılması amacıyla yapılan tahrir çalışmalarının meydana getirdiği köylü isyanları⁴ hem Anadolu'da hem de Osmanlı hâkimiyetindeki diğer bölgelerde kötü günlerin habercisi niteliğindedir. 16. yüzyılın sonlarına doğru doğuda İran ile batıda ise Avusturya ile yapılan

---

¹ İbni Bîbî, Anadolu Selçukî Devleti Tarihi, Çev.: M. Nuri Gencosman, Uzluk Basımevi, Ankara 1941, s. 206-207; Abu'l-Farac, Abû'l-Farac Tarihi, C.2, Çev.: Ömer Rıza Doğrul, TTK. Basımevi, Ankara 1987, s. 540.

² Bu isyan hakkında ayrıntılı bilgi için Bk. Faruk Söylemez, "Anadolu'da Sahte Şah İsmail İsyanı", EÜ. SBE., Dergisi, S. 17, Kayseri 2004, s. 71-90.

³ Bk. Şerafettin Turan, Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları, Bilgi Yayınevi, Ankara 1997; Kısa bir özet için bakınız: Muhammet Nuri Tunç, "Osmanlı'da Hanedan İçi Katli", Turkish Studies, C. 9, S. 4, 2014, s. 1133-1167.

⁴ Mustafa Akdağ, Türk Halkının Dirlik ve Düzenik Kavgası, "Celâli İsyanları", Barış Yay., Ankara 1999, s. 14.

18. Yüzyılda Adıyaman'da Asayiş Sorunu ve Nizâmı Sağlama Çabaları

savaşların masrafları ve bu masrafların vergi yükü olarak reayaya yansımaları, devlet adamlarının idarî zafiyetleri, Batı'daki iktisadî gelişmelerin Osmanlı ekonomisinde meydana getirdiği tahribat Osmanlı coğrafyasında asayiş sorunlarının yoğunlaşmasına neden olmuştur.⁵ İçerde ve dışarıda yaşanan bu olumsuzluklar 16. yüzyılın sonlarına doğru iktisadî, içtimaî ve idarî etkenlerin sebep olduğu ve Anadolu'yu kasıp kavuran Celalî ayaklanmaları, suhte (medrese öğrencisi) ayaklanmaları⁶, kapusuz levendâtın eşkıyalıkları gibi olayların başlamasına ve Osmanlı Devleti'nin buhran dönemine girmesine neden olmuştur. 17. yüzyılda ise bu isyanların önlenmesi için sert tedbirlere başvurulmuş, askerî başarıların arttırılması ve ekonominin düzeltilmesi amacıyla birtakım önleyici tedbirler alınmaya çalışılmış olsa da asayiş sorunlarının asıl nedenini anlamaktan uzak beyhude çabalar, sorunlara sadece geçici süre için çözüm olmuştur.

18. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyıldaki güç kaybı devam etmiş, artık fetihler durmuş, devlet statükoyu koruma derdine düşmüştür. Statükoyu korumanın en önemli yollarından biri olan para ihtiyacının karşılanması için, bu yüzyılda, toprak sisteminde birtakım değişikliklerin yaygınlaştığı görülmektedir. İltizam ve malikâne sisteminin yaygınlaşması, valilerin görev yerlerine gitmeyip idareyi mütesellimler vasıtasıyla yürütmeleri, kadıların yerlerine nâibler göndermeleri gibi gelişmeler Osmanlı taşrasında otoritenin el değiştirmesine neden olmuştur. İltizam ve malikâne sisteminin yaygınlaşmasıyla birlikte taşrada ayân veya eşraf denilen mahallî beyler ortaya çıkmış ve bu beyler, gerek hükümet kuvvetlerine karşı gerekse kendi hasımlarına karşı "kapu halkı" denilen kişilerden yararlanma yolunu tercih etmişlerdir. Ancak kapu halkı denilen bu leventler, Anadolu'da içtimaî ve iktisadî düzeni bozan bir diğer etken olmuştur. Devlet ise önceki dönemlerde olduğu gibi leventlerin taşkınlıklarında da yüzeysel birtakım çözüm arayışına girmiştir.⁷ 18. yüzyılda asayiş sorunlarının artmasının bir diğer sebebi de aşiretlerin iskânî teşebbüsüdür. Devlet yöneticilerinin konar-göçer hayat süren aşiretler ile yerleşik ahali arasındaki sürtüşmeleri sona erdirmek, aşiretlerden daha düzenli bir şekilde vergi toplayabilmek, onların askerî potansiyellerinden yararlanabilmek ve Anadolu'da boşalan köyleri ve tarım alanlarını şenlendirmek amacıyla iskân teşebbüsünde

---

⁵ Mehmet Karagöz, "XVIII. Yüzyılın Başlarında Malatya ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri", OTAM, S. 5, Ankara 1994, s. 193.

⁶ Anadolu'da suhte ayaklanmaları için bk. Akdağ, a.g.e.; Erkan Köse, "İçel Sancağında Kargaşa: Suhte Fesadı (1576-1606)", Çukurova Araştırmaları Dergisi, C.3, S.1, Yaz 2017, s.22-51.

⁷ Mustafa Öztürk, "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları", TTK. Belleten, LIV/211, Ankara 1991, s. 964-965.

bulunmuştur.⁸ İskân bölgesi olarak seçilen alanlardan Rakka Eyaleti'nin Adıyaman'a yakınlığı ve iskâna tâbi tutulan aşiretlerin bir kısmının Adıyaman'da bulunması sebebiyle bu iskân teşebbüsünden Adıyaman ahalisi çok etkilenmiştir. İskân bölgesine gitmek istemeyen veya iskân edildikten sonra iskân bölgesinden kaçan çeşitli cemaat ve aşiret mensuplarının Adıyaman topraklarına kaçması ve yerleşik ahalinin tarım arazilerine, hayvanlarına, evlerine ve mallarına zarar vermesi ahalinin mağduriyetine sebep olmuştur.

3. Osmanlı Hâkimiyetinde Adıyaman

Bu araştırmaya konu olan Adıyaman, Osmanlı hâkimiyeti döneminde Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kahta ve Samsat kazalarından oluşmaktadır. Söz konusu kazalar, Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir.⁹ Maraş Eyaleti'nde yer alan bu kazalardan Hısn-ı Mansur (Adıyaman) kazası Maraş Sancağı'na, Behisni (Besni), Gerger, Kahta ve Samsat kazaları ise Malatya Sancağı'na bağlıdır. Bu kazalardan Hısn-ı Mansur ve Gerger alaybeylik statüsündedir yani askeri bakımdan önemli idari birimlerdir. Behisni kazası ise gerek şehir yapısı gerekse de demografik ve ekonomik yapısı bakımından söz konusu kazalar içerisinde en gelişmiş olanıdır. 18. yüzyılda meydana gelen eşkıyalık hareketlerinden ve konargöçer aşiretlerin yerli ahaliye ve yerli ahalinin ziraat sahalarına verdikleri zararlar sebebiyle başta Hısn-ı Mansur kazası olmakla birlikte söz konusu kazalarda içtimaî, iktisadî ve idarî sıkıntıların olduğu görülmektedir. Osmanlı genelinde yaşanan idarî, iktisadî, askerî ve içtimaî sıkıntıların da bu kazalara yansıdığı dikkate alınacak olursa birtakım özel sebeplerle birlikte bu olumsuzlukların bu kazalar ahalisine ve bu kazaların fiziki yapısına büyük zararlar verdiği söylenebilir. Nitekim 1837 yılında Hısn-ı Mansur kasabasına uğramış olan Ainsworth, Hısn-ı Mansur kasabasında bulunan hanların harabe halde olduğunu belirtmektedir (Ainsworth, 1842: 267). Yine yaklaşık iki yıl sonra Hısn-ı Mansur'a uğramış olan Helmuth Von Moltke, Hısn-ı Mansur'un önemli bir şehir olduğunu belirttikten sonra şehri, "Korkunç derecede tahrip edilmiş bir şehir, yıkık bir akropolü vardır." şeklinde ifade etmiştir (Moltke, 1969: 158; Dalyan, 2003: 3-7). Bu tür bilgiler Adıyaman'ın 18. yüzyılda yaşadığı sıkıntıları göstermesi bakımından önemlidir.

---

⁸ Faruk Söylemez, XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri, EÜ. SBE. Dergisi, S. 22, Kayseri 2007, s. 70.

⁹ Adıyaman'ın 16. yüzyıldaki idari, sosyal ve iktisadî tarihi için bk. Mehmet Taştemir, XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kâhta), TTK. Yay., Ankara 1999.

4.XVIII. Yüzyılda Adıyaman'da Asayiş Sorunları

18. yüzyılda Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kâhta ve Samsad kazalarında gasp, cinayet, yaralama, kız kaçırma, baskı, haksız vergi, rüşvet, iltimas, su kullanım anlaşmazlığı gibi toplumsal düzeni bozan çeşitli asayiş problemlerinin yaşandığı görülmektedir. Bu yüzyılda yoğun olarak yaşanan asayiş sorunlarının özellikle aşiret mensupları tarafından çıkarıldığı ve söz konusu kazalar arasında, bu olaylardan Hısn-ı Mansur kazasının daha çok etkilendiği anlaşılmaktadır. Hısn-ı Mansur kazasında Bereketoğlu ve Türkoğlu; Gerger'de Başıbüyüköğlü ve Boyundurukkıranoğlu; Behisni'de Hevidiler gibi belli başlı hanedan ve cemaat mensuplarının bu olaylarda ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Diğer asayiş problemlerinde ise toplumun çeşitli kesimlerinden kişilerin rol aldığı anlaşılmaktadır.

4.1. Eşkıyalık Hareketleri

Tarih boyunca, insanların mallarına el koymak amacıyla organize bir şekilde insanlara maddi ve manevi yönlerden zarar verme olaylarına sıkça rastlanmaktadır. Hemen hemen tüm toplumlarda rastlanan bu türden hareketler Osmanlı Devleti'nde de sık bir şekilde görülmektedir ve Osmanlılar bu tür hareketlere genel anlamda eşkıyalık hareketleri demektedir (Daşcıoğlu, 2017: 303). Arapça şakî kelimesinin çoğulu olan eşkıya kelimesi, sözlükte "bedbaht, talihsiz, günahkâr, âsi" gibi anlamlara gelmekle birlikte Türkçede farklı bir anlam kazanmış olup "yol kesen" manasına gelen "kâtıu't-tarîk (kuttâu't-tarîk), "haydut, haramî" anlamına gelen muhârib kelimelerinin karşılığı olarak kullanılmıştır (Bardakoğlu, 1995: 463; Devellioğlu, 2000: 284). Eşkıyalık yapanlar, Osmanlı belgelerinde "kat'ü't-tarîk" veya "kutta'-ı tarîk" şeklinde zikredilmekle birlikte eşkıyalık yapanlar için haramzâde, haramî, türedi ve haydut kelimeleri de kullanılmaktadır. Eşkıyalık, geniş anlamda, silahla veya başka bir araçla zor kullanarak yol kesip baskın yapan, mala, cana, kamu düzenine ve güvenliğe zarar veren bir hareket olarak tanımlanabilir.¹⁰ Adıyaman'da eşkıyalık hareketleri, 18. yüzyılda, yoğun olarak karşılaşılan problemlerden birisidir. Adıyaman'da meydana gelen eşkıyalık hareketlerinde aşiretlerin ve güçlü hanedanların ön planda olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra yönetici kesime istinat ile eşkıyalık hareketlerine karışanların azımsanamayacak kadar çok olduğu dikkat çekmektedir. Eşkıyalık hareketleri, genellikle yolcuların önünü kesme yani belgelerin dili ile "ebnâ-i sebîlin yoluna inüb" şeklinde gerçekleşmiştir. Bunun

¹⁰ Mehmet Öz, "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", SDÜ. SBE. Dergisi, Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan Özel Sayısı, 2010, s. 227; Hasan Arslan, 17. Yüzyılda Maraş Sancağı, Öncü Basımevi, Ankara 2014, s. 188.

yanı sıra eşkıyalık hareketleri; hâne veya menzil baskınları, bağ ve bahçelerin yakılması, haraca bağlama gibi şekillerde tezahür etmiştir. Bu suçlardan sadece birinin gerçekleştiği olaylar olduğu gibi hepsinin bir arada görüldüğü olaylar da yaşanmıştır. Devlet ise eşkıyalık olaylarına karşı sürgün (nefy ü iclâ), iskân, nezre bağlama, kefalet, kalebendlik ve idam cezası gibi tedbirler almıştır.

4.1.1. Aşiret Mensuplarının Eşkıyalık Hareketleri

Konargöçer aşiret mensuplarının büyük kitleler halinde yaylak ve kışlak arası yaptıkları göçler ve aşiret mensuplarının hareket kabiliyetleri bu topluluklar üzerindeki devlet kontrolünü zayıflatan en önemli unsurdur. Konargöçerler üzerindeki denetim konusunda yaşanan bu sıkıntıdan dolayı 18. yüzyılda Adıyaman'da meydana gelen eşkıyalık olaylarında aşiret mensuplarının dâhil olduğu eşkıyalıklar ilk sırada gelmektedir. Yazları Erzurum, Sivas, Yozgat taraflarında yaylayan, kışları ise Suriye'nin kuzeyi ile Anadolu'nun güneydoğusunda kışlayan aşiretlerin yaylak ve kışlak arasındaki bu göçleri için kullandıkları güzergâh üzerinde yer alan Adıyaman, bu konumu sebebiyle aşiret mensupları tarafından yapılan eşkıyalıklara en çok maruz kalan şehirlerarasında yer almaktadır. Adıyaman'ın kuzey tarafının sarp ve yüksek dağlardan oluşması, eşkıyaların bu dağları sığınak olarak kullanılabilmesine olanak tanımaktadır. Bu durum da eşkıyalık olaylarının kontrolünü ve eşkıyalığın denetim altına alınmasını güçleştiren bir diğer etkidir. Eşkıyalık hareketlerinin denetim altına alınmasını güçleştiren bu koşulların mevcudiyeti, eşkıyaları cesaretlendiren, pervasızlaştıran ve eşkıyalık hareketlerinin daha uzun sürelerde kontrol altına alınmasına neden olan bir durumdur. İşte bu koşullar altında eşkıyalar, köylülere ve kasaba sakinlerine, buldukları bölgelerdeki kervanlara ve yolculara saldırmakta, onların mal, eşya ve paralarını gasp etmekteydiler (Söylemez, 2007: 165).

Aşiret mensuplarının karışmış olduğu eşkıyalık hareketleri içerisinde yol kesme hâdiseleri en çok rastlanan asayiş problemlerinden biri olup Osmanlı arşiv belgelerinde "ebnâ-i sebîlin yoluna inüb..." şeklinde zikredilmektedir. 1730'ların sonlarında Besni'de Hevidi Aşireti'nden Arap oğlu Arap ve kardeşi Kör Yusuf ve Kör Müftü ve Kör Mustafa ve Mir ve Davudzade Ömer ve Nasır oğlu Hüseyin ve Akkaş ve Kösü isimli eşkıyalar kendilerine tabi başka eşkıyalarla bir olup yolcuların (ebnâ-i sebîlin) yollarına inerek mallarını ve eşyalarını çalmışlar ve bazı kişileri öldürmüşlerdir. Hevidi Aşiretinden olan bu eşkıyaların bu tür olaylara birçok defa karıştığı tespit edilmiş ve bu kişilerin yargılanmasına karar verilmiştir (AŞKT.d. 163: 181). Yol kesme hadiselerini bu örnekte de olduğu gibi eşkıyaların bu tür eylemleri sürekli yaptıkları ve adeta meslek edindikleri görülmektedir. 1722 yılında yaşanan benzer bir olayda yol kesen eşkıyalar şöyle

18. Yüzyılda Adıyaman'da Asayiş Sorunu ve Nizâmı Sağlama Çabaları

tasvir edilmektedir: "...kazâ-i mezbûrda sâkin eşkıyâdan Süleyman ve kardeşi Hüdâverdi oğlu İbrahim ve Halil isimli şâkiler kutta'-ı tarîk eşkıyâsından olub dâima ebnâ-i sebîlin yollarına inüb malların gasb u gâret ve kutta'-ı tarîk ve katl-i nüfûs itmek âdet-i müstemirreleri olmağla..." Söz konusu bu kişiler 1722 yılında İbrahim isimli kişinin yolunu keserek bunu yakalamışlar ve hapsedmişlerdir. Ayrıca bunun 300 kuruş parasını gasp etmişlerdir. Yine 150 kuruş kıymetli bir atını ve silahını vs. mallarını almışlardır. Hatta bunu öldürmek için ellerinden bağlamış götürürlerken bu bir yolunu bularak firar etmiş ve daha sonra bunlardan şikayetçi olmuştur (AŞKT.d. 94: 384). Yol kesme ile ilgili bir diğer hadise de Kahta'da yaşanmıştır. 1743 yılında Kâhta kazası sakinlerinden Kavi Aşireti'ne bağlı Hamzakanlı Oymağı'ndan Safoğlu Süleyman ve Kara Sefer ve Timur Han ve Kör Mustafa ve Molla Cuma ve İbrahim ve Zülfikar oğlu Kalender isimli şakiler ile refikaları ebna-i sebilin yollarına inüb mal ve eşyalarını çalmışlar ve bazı köyleri yakmışlardır. Daha önce bunların Rakka'ya iskânları için ferman çıkartılmışsa da bunlar itaat etmemişlerdir. Bu sebeple merkezden gelen emirde bunların derhal Rakka'ya nakl ve iskan edilmeleri istenmiştir (KLB.d. 8: 32). Bu tür hâdiselerin çokluğu aynı zamanda Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kâhta ve Samsad gibi kazaların yaygın bir yol ağına sahip olduğunu da göstermektedir.

Aşiret eşkıyalıkları içerisinde dikkat çeken hâdiselerden birisi de eşkıyaların ev, menzil, mezraa veya köylere yaptıkları saldırılardır. 1725 yılında Behisni kazası sakinlerinden Hevidi cemaatinden ve eşkıyadan Hacı Kasım ve kardeşi Osman isimli kişiler eşkıyadan bazı kişilerle birlik olup Abdulaziz isimli kişinin evini basmışlar ve bunun mallarını ve eşyalarını gasp edip yağmaladıktan sonra bağ ve bahçelerine zarar vermişlerdir. Daha önce bunların mahkemede davaları görülmesine rağmen bunlar mahkeme kararına itaat etmeyip zulümlerine devam etmişlerdir (AŞKT.d. 109: 739). Benzer bir diğer olay ise Malatya'dan mübayaası (satın alma) ferman olunan zahirenin yağmalanması ile ilgilidir. 1733 yılında Gergerî Hüseyin tarafından ambara konulan zahire, Cihanbeyli Aşireti'nden bazı kişiler tarafından yağmalanmıştır. Bu eşkıyalar, Hüseyin'in evini basarak mallarını gasp etmişler ve birkaç adamını öldürmüşlerdir. Daha sonra hem şehir içindeki hem de köylerdeki ahaliye saldırarak birçok kişiyi öldürdükleri gibi develerini, hayvanlarını ve mallarını da gasp etmişlerdir. Suçluların yargılanmasına ve Rakka'ya nefy ü icla (sürgün) olunmalarına karar verilmiştir (AŞKT.d. 141: 556).

Eşkıyaların haraç kesmeleri, zorla akçe talep etmeleri, zorbalık yapmaları gibi hâdiselere de sıklıkla rastlanmaktadır. Bu tür hâdiselerde eşkıyalar, başka aşiret mensuplarına, yerleşiklere, yolculara karşı bu zorbalığı yaptıkları gibi bazen bizzat kendi aşiret mensuplarına dahi zulmetmektedirler. 1726 yılında

Kömür Kavisi Aşireti'nden bazı eşkıyalar yine aynı aşiretin fukarasından zorla 18 kese akçe talep etmişler ve beş kişiyi de öldürmüşlerdir (MAD.d. 7867: 126). 1728 yılında Göçer Rişvan Aşireti Hısn-ı Mansur taraflarında mürûr u ubûr ederlerken Hevidi, Kızık, Bahadırlı, Kara Musalı ve Reşi Aşireti eşkıyalarından bazıları bunların 15.000 koyununu gasp etmişlerdir (AŞKT.d. 119: 58). 1729 yılında Hısn-ı Mansur Kazası'nda Emirza oğlu İbrahim isimli kişi 30-40 kadar eşkıya ile Rişvan Aşireti'nden Çakallı Cemaati mensuplarından Topal Hasan, diğer Hasan, Ebubekir ve Tahir isimli kişilerin evlerini basıp 300 adet keçi, 15 adet sığır, 2 at, 2 eşek ve 2 katırlarını çalmışlar ve çeşitli zorbalıklar yapmışlardır (AŞKT.d. 122: 125). 1744 yılında ise Rişvan Aşireti'nden Ömeranlı Ferhad oğlu Halil ve Dalyanlı kethüdarları Ali ve oğlu Mehmed ve Solak Hasan isimli kişiler kendilerine tabi bazı eşkıyalarla Halep yakınlarında Halep Müslimininin baş bölükbaşını ve on iki kişiyi öldürmüşler ve mürur u ubur eden reyanın ve ebna-i sebilin mallarını ve eşyalarını gasp etmişlerdir. Ayrıca 400-500 civarı eşkıya ile Taşköprü ve Altunluköprü'de hayvanların sayımı esnasında baskın yapmışlar ve aşiretlerden devletin talep ettiği 200 adet deveyi çalmışlar ve devlete karşı isyan ve tuğyan üzere olmuşlardır. Bu sebeple bunların Rakka Kalesi'nde kalebend olunmalarına karar verilmiştir (KLB.d. 8: 184).

Konar-göçer aşiret mensuplarının yaptıkları eşkıyalıklar sebebiyle kontrol altına alınmaları, cezalarının tertip edilmesi devlet için büyük problem teşkil etmektedir. Çünkü bu aşiret mensupları göçebelikten alışkın oldukları üzere hem binek hayvanlarını iyi kullanmakta hem de araziyi iyi tanımaktadır. Devletin, bunların üzerine asker gönderdiği zamanlarda kolay bir şekilde başka bölgelere kaçabilmekte ve sonra geri gelebilmektedirler. 1740 yılında Rişvan Aşiretine bağlı oymaklardan Mendollü, Mülukanlı ve Okçuyanlı oymakları kethüdarları, voyvodalarına vermeleri gereken vergilerini (mâl-ı mîrîlerini) vermekte sorun çıkartmaktadırlar. Mülukanlı Kethüdası İbrahim ve Okçuyanlı Kethüdası Baki Kethüdaoğlu İbrahim isimli kişiler ahalinin kendilerine verdiği parayı voyvodaya teslim edeceğiz diyerek götürmüşler; ancak teslim etmemişler ve gece vakti dağa kaçmışlardır. Bu kişilerin yakalanarak ıslah-ı nefis edinceye kadar aileleriyle Rakka'ya sürgün edilmesine ve Rakka Kalesi'nde kalebend olunmalarına karar verilmiştir (KLB.d. 4: 246). 1750'lerin sonunda yaşanan benzer bir olay, Malatya sancağında Şure-ili taraflarında Ömeranlı oymağı mensuplarının isyan çıkartmaları sonucunda yaşanmıştır. "Tuğyân (isyan) üzere" olan bu oymak mensuplarının kontrol altına alınması için Malatya sancağı mutasarrıfına emir gönderilmiş ve mutasarrıf da bunların üzerine mütesellimini görevlendirmiştir. Mütesellimin isyanı bastırmak için Şure-ili'ne gitmesi üzerine Ömeranlı oymağı mensupları Maden taraflarında dağa kaçmışlar, mütesellim Malatya'ya dönünce bunlar da Şure-ili'ne geri dönmüşler ve burada birkaç köye

18. Yüzyılda Adıyaman'da Asayiş Sorunu ve Nizâmı Sağlama abaları

saldırarak reyanın mallarını gasp etmişler ve bazı kişileri katletmişlerdir. Bölgedeki ehl-i örf taifesine gönderilen emirlerde bu oymak mensuplarının kadimî yerleri olan Olukderesi köyüne nakl ve iskân edilmeleri istenmiştir (MAD.d. 9982: 144.)

Eşkıyalık olayları, kimi zaman, devletin taşradaki temsilcileri tarafından kolayca çözülemeyecek kadar büyük ve süreklilik arz edebilmektedir. Bu tür olaylarda eşkıyalar bazen evlere ve köylere baskınlar yapmakta bazen de haraç kesmekte, zorla akçe talep etmekte ve ebnâ-i sebîlin yoluna inmektedir. Bu tür olayların 18. yüzyıl boyunca Adıyaman'da en çok yaşandığı bölge Besni'de Hevidi Aşireti'nin yaşadıkları alanlardır. 1722 yılında Hevidi Aşireti'nden bazı kimseler eşkıyalık yapmışlar ve köy ahalisine türlü zulümler yaparak 4 adamlarını öldürmüşler, bazılarını da yaralamışlardır. Ayrıca bunlara 25.000 kuruşluk zarar vermişlerdir (AŞKT.d. 93: 282.). Hevidi Aşireti'ne mensup bazı kişilerin sebep olduğu bu tür eşkıyalıkların hemen hemen tüm yüzyıl boyunca görüldüğüne şahit olunmaktadır. Hevidi Aşireti mensupları 1770'li yıllarda gerek cinayet gerekse de mal gasp etme gibi hadiseler neticesinde beş yıllık bir sürede Besni'de 40 civarı kişiyi öldürmüşler ve yaklaşık 100.000 kuruşluk mal gasp etmişlerdir. Eşkıyalık olaylarına karışan kişiler beşerli onarlı gruplar halinde köylere giderek nüzül ve kurban-baha namıyla ahaliiden paralar almışlar ve Besni kasabasını kuşatarak ahalinin kesb ü kârlarına mâni olmuşlardır. Yine aynı aşiretten Köleoğlu Osman ve oğlu Hüseyin ve Ali isimli eşkıya elebaşları, yanlarına topladıkları yaklaşık 2.000 eşkıya ile 1768 yılında Besni kazasını basmışlar ve kadınlar dâhil bazı kişileri yaralamışlar ve bazılarını da öldürmüşlerdir. Aşiret mensuplarının buna benzer daha nice eşkıyalık olaylarına karışmalarından dolayı bunların Rakka'ya iskân edilmelerine karar verilmiştir (C.DH. 259: 12948). Hevidi Aşireti içinde yer alan eşkıyaların bu zararlı faaliyetleri Hevidi Aşireti fukarasına da zarar vermektedir. Hevidi reyası fukaraları mahkemeye giderek mukataalarını iltizamen tasarruf eden cebabreden (zorba) Ahmet isimli kişinin 200 miktarı levendat (haşerat) ve cemaat içinden bazıları ile işbirliği yaparak fukaranın evlerini bastığını ve mallarını gasp ettiğini şikâyet etmişlerdir. Ahali, şikâyetlerinde, Ahmet isimli eşkıyanın yaptıkları bu zorbalık sebebiyle kendilerinin perakende ve perişan olduklarını ve içlerinden bazılarının başka diyara gittiklerini belirtmişlerdir. Şikâyet üzerine verilen kararda; mukataanın Ahmet'ten alınmasına ve ahaliye iyi davranacak, yakınlık gösterecek başka bir kişiye verilmesine karar verilmiştir. Ancak Ahmet bu kararlara itaat etmemiş ve siz beni şikâyet ettiniz diyerek reyanın üzerine gitmiş ve benzer zulümlerine devam ederek 6 kişiyi öldürmüştür (AŞKT. 110: 258). Ancak devletin aldığı iskân tedbiri, hem devletin burayla yeterince ilgilenememesine hem de eşkıyalık yapanların kolayca firar ederek dağlara

sığınmalarına neden olmuş, böylece alınan tedbirler başarıya ulaşamamıştır. Benzer hâdiselerin sonraki yıllarda da devam ettiği görülmektedir.¹¹

17. ve 18. yüzyıllarda taşrada yaşanan otorite boşluğu ve idari zafiyetin yanı sıra eşkıyaların yaptıkları kanunsuzluklara rağmen kendilerine cezaî bir müeyyide uygulanamıyor olması, eşkıyaların bu durumdan cesaret bularak eşkıyalıklarını devam ettirmelerine neden olmaktaydı. Eşkıyalık yapan kişiler, başka eşkıyalara veya devlet yetkililerine istinaden kendilerini yargılanmaktan dahi kurtarabilmekteydiler. Bu tür hâdiselerde mağdur olanlar, haklarını yerel mahkemelerde elde edemeyince çözümünü devletin merkezinde aramak zorunda kalmaktaydılar. 1783 yılında Hısn-ı Mansur kazasında Hacı Ömer oğlu Ebubekir isimli kişi Haydar isimli bir kişi ve bu kişinin yanındakilerin saldırısına uğramış ve bu kişiler Ebubekir'in bir elini kırdıktan sonra buna küfürler ederek zorbalık yapmışlardır. Ebubekir de bu kişileri Hısn-ı Mansur kadısına şikâyet etmesine rağmen bu kişiler zorba ve eşkıyalara istinatlarıyla yargılanamamışlar, Ebubekir de durumu İstanbul'a şikâyet etmiştir (MARAŞ. 3: 10).

4.1.2. *Ehl-i Örf Taifesinin Eşkıyalıkları*

Ehl-i örf taifesinden olanların eşkıyalarla işbirliği yaptığı, eşkıyalara destek çıktığı çok sayıda hadise bulunmaktayken ehl-i örf sınıfından olanların doğrudan eşkıyalık yaptıklarına dâir fazla sayıda olmamakla birlikte birtakım örnekler mevcuttur. 1760'ların başında Rişvan Aşireti mensuplarının, Hısn-ı Mansur ve Behisni taraflarından kışlaklarına göçleri esnasında Rakka Valisi Vezir Pîr Mustafa Paşa'nın kethüdası, askerleriyle birlikte bunların yolunu keserek 70.000 akçelerine ve 36.000 adet koyun, 47 deve ve eşyalarına el koymuş ve aşiret mensubu 15 kişiyi de öldürmüşlerdir. Kethüda ve adamları koyunların bir kısmını daha sonra iade ettilerse de geri kalan mal ve koyunların teslim edilmemesi üzerine vaziyet İstanbul'a bildirilmiş ve 1762 yılında gönderilen emirde olayın mübaşir tarafından etraflıca araştırılması ve gerekenin yapılması istenmiştir (MD. 154: 38).

4.1.2.1. *Ehl-i Örf Taifesinin Eşkıyalarla İşbirliği Yapması ve Hanedanların Etkisi*

Eşkıyalık hareketleri, her ne kadar toplum ve devlet nezdinde istenmeyen ve bir an önce sonlandırılması gerektiği düşünülen olaylar olsa da bu olayların bazı çıkar çevrelerine hizmet ettiği gerçeği de yadsınamaz. Ehl-i örf taifesinden olan bazı kişilerin, eşkıyalık hareketlerinin çözümü konusunda isteksiz olmalarının yanı sıra bazılarının da bizzat eşkıyalara destek verdikleri olaylara sık bir şekilde rastlanmaktadır. Ehl-i örf sınıfından olan bu kişilerin, eşkıyalık

¹¹ Benzer hâdiseler için Bk. BOA. C. DH., 7: 320; BOA. MD., nr. 180, s. 254., nr. 213, s. 47.

18. Yüzyılda Adıyaman'da Asayiş Sorunu ve Nizâmı Sağlama abaları

olaylarını görmezden gelmelerinde veya eşkıyalara destek çıkararak onları himaye etmelerinin arka planında birtakım nedenler bulunmaktadır. Bu nedenler arasında iktisadî çıkarlar ilk sırada gelmektedir. Güç ve otorite sahibi kişilerin, mukataa gelirlerine sahip olma veya sahip olunan gelir kaynaklarının kendi tekellerinde kalmasını sağlamak istemeleri birtakım kanun dışı hareketlere başvurulması sonucunu doğurmaktaydı. Bazı iltizam ve malikâne sahiplerinin mukataa gelirlerinden daha fazla kâr elde etmek istemeleri, eşkıyalık olaylarının bu kişiler tarafından gizli veya açık şekilde desteklenmesine neden olabilmekteydi. Kimi zaman da iltizam ve malikâne sahipleri, eşkıyalar vasıtasıyla ortakları olan diğer malikâne sahiplerini bölgeden uzaklaştırarak gelirlerin tamamını elde etmeyi amaçlıyorlardı. Bir diğer etken de yerel hanedanlar ile başka bölgeden olup da bu bölgede vergi toplama görevini üstlenmiş veya malikâne mutasarrıfı olmuş kişiler arasında yaşanan sorunlardır. Bölgedeki vergilerin tahsili için dışarıdan bir voyvoda veya mütesellim görevlendirildiğinde yerel hanedanlar vergi tahsilinin kendileri tarafından yürütülmesini sağlamak için dışarıdan gelen kişinin, vergileri hakkıyla toplamasını engelleyerek devleti veya tasarruf sahiplerini kendileriyle işbirliği yapmaya mecbur bırakıyorlardı. Yine malikâne uygulamasında da bir malikâneyi tasarrufuna alan kişiye karşı eşkıyalar desteklendiğinde bu kişi, buradan istediği kazancı sağlayamayacak ve bundan sonraki ihaleler yerel hanedandan olan kişilere kalacaktır. Yerel hanedanlardan olanların hem bu düşüncelerde olması hem de nüfuzlarını korumak istemeleri sebebiyle eşkıyalarla işbirliği yaptıkları örneklere rastlanmaktadır.

17. ve 18. yüzyıllarda toprak sisteminde iltizam ve malikâne sistemi lehine yaşanan değişim ve dönüşümler, devletin kısa süreli ekonomik beklentilerini karşılama da devlet, çoğu zaman taşrada yaşanan büyük sıkıntıların nedenlerinin bu değişimin beraberinde getirdiği problemler olduğunu görememiştir. Ortaya çıkan bu problemlerden dolayı devlet genelinde yaşanan asayiş sorunlarının benzer bir şekilde Adıyaman'da da yaşandığı görülmektedir. Samsat kazasında Beziki Aşireti'nden Bezikioğlu Seyyid Gazi Bey isimli zorba, daha önce uhdesinde olan Samsat Mukataası'nın reayasına yaptığı zulümlerin nihayeti olmadığından mukataa, uhdesinden alınmış ve ahali rahat bir nefes almıştır. Bezikioğlu Seyyid Gazi Bey'den sonra Samsat Mukataası'nı Hüseyin Paşa isimli bir kişi tasarruf etmeye başlamıştır; ancak o da eşkıyalık yaparak Beziki Aşireti ihtiyarlarından bazı kişileri öldürmüştür. Yaptığı zorbalıklar sebebiyle mukataasını tasarruf edemeyen Hüseyin Paşa başka diyara gitmiş ve yerine oğlu Bekir'i vekil bırakmıştır. Ancak Bekir de babası gibi zorbalık yapmış ve dört kişiyi öldürmüştür. Ahalinin bu kişileri şikâyet etmesi üzerine Ruha (Urfa) mahkemesinde davaları görülmüş ve mukataa, bu kişilerden alınarak Mehmet isimli bir kişiye verilmiştir. Ancak bir süre sonra mukataanın eski

mutasarrıfı olan Seyyid Gazi, önce Hısn-ı Mansur kazasına uğrayıp buradan eşkıyadan olan akrabalarını yanına almış ve dört köyün de eşkıyalarını başına toplayarak Samsat Mukataası'nı zapt etmiş ve ahaliye çeşitli zulümler yapmıştır. Ahalinin şikâyeti üzerine Seyyid Gazi'nin "paşalık" rütbesi elinden alınmış ve hapsedilmesine karar verilmiştir (MD. 142: 218-219). Benzer bir diğer olay Samsat ve Siverek Mukataası'nın tasarrufu ile ilgili yaşanmıştır. Bu mukataanın gelirlerinin yarısı Mirimirân Rışvanzade Ömer Paşa'nın ve diğer yarısı Abdulfettahzade el-Hac Bahaeddin ve Ebubekir, Abdulkadir, Ahmet, Süleyman, Seyfullah ve Abdulcelil isimli kişilerin tasarrufunda bulunmaktadır. Bu kişiler mukataayı malikâne olarak müştereken tasarruf ederlerken 1781 yılında müştereklerden Ömer Paşa eşkıya ile işbirliği yaparak Seyfullah'ın hissesini ele geçirdiği gibi mukataa reayasını korkutmuş ve hükümet görevlilerinin müdahalesini de engellemiştir (MD.179: 72-73). Mukataaların tasarrufu ile ilgili yaşanan bu sıkıntıların yanı sıra mukataanın gelirlerine veya mukataa reayasına yapılan müdahale sonucunda gerçekleşen sorunlara da rastlanmaktadır. Rışvan Hassı Mukataası reayasına, voyvodalarından başka kimsenin vergi tahsili veya çeşitli isimler altında akçe talep etmesi kanunen yasak iken 1741 yılında Hısn-ı Mansur Müftüsü İsmail ve kardeşi Deli Ömer ve eşkıyalığı ile meşhur Türkoğlu İbrahim, Tüccaroğlu Ahmet ve kardeşi Yusuf ve Şirazlıoğlu Ahmet ve Kasımoğulları Mehmet, Ahmet ve Hacı Halit oğlu Deli Ömer ve Kara Yakup oğlu Kara Hasan ve Mustafa isimli eşkıyalar Maraş Beylerbeyi Rışvanzâde Süleyman Paşa'yı ikna ederek Hısn-ı Mansur kazasına çağırılmışlar, Rışvanzâde Süleyman Paşa da Hısn-ı Mansur'a gelerek yaklaşık on gün burada kalmış ve bu süre zarfında bu kişiler, birçok köyü yağmalamışlar, ahalinin mallarını ve eşyalarını gasp etmişlerdir. Tüm bu olaylar Rışvan Hassı Mukataası reayasının dağılmasına ve perişan olmasına neden olmuştur. Bu olayları, Hısn-ı Mansur Kadısı Mevlana İsmail ve Rışvan Voyvodası Ali İstanbul'a bildirmişler; ancak Süleyman Paşa o esnada Diyarbakır taraflarında olduğu için oraya defter gönderilerek aldıkları paralar, mallar ve eşyalar her ne ise vermeleri istenmiştir (MD. 150: 185).

Eşkıyalarla işbirliği yaparak hem nüfuzlarını koruma hem de bu işbirliğinden kazanç sağlama konusunda kendilerince bir yol tutturan bazı ehl-i örf taifesi de bulunmaktadır. 1740 yılında Kâhta Kalesi Dizdarı Ömer Bey ile Han Bey, Hasan Beyoğlu Deli Halil isimli kişiler ve bunların akrabaları bazı eşkıyalarla işbirliği yaparak, eşkıyaların, ebnâ-i sebîlin yollarına inip mallarını ve erzaklarını çalmalarına neden olmakta hatta yoldan geçenleri kimi zaman öldürtmektedirler. Eşkıyalar, çaldıkları malları Kâhta Kalesi'nde müttefikleri olan Han Bey ve Ömer Bey'e teslim etmekte Han Bey ve Ömer Bey de bu eşkıyaları

18. Yüzyılda Adıyaman'da Asayiş Sorunu ve Nizâmı Sağlama Çabaları

kalede himaye etmektedir.¹² Kâhta Kalesi dizdarlarının eşkıyalarla işbirliği yaptıklarına yönelik başka örnekler de mevcuttur. 1727 yılında Hasan ve kardeşi Mehmet zorba kişiler olup kendilerine tâbi eşkıyalarla birlikte sadât-ı kirâmdan Seyyid Ali ve Seyyid Halil ve başka bazı seyyidlerin evlerini yakmışlardır. Bu kişilerin şikâyet edilmesi üzerine Halep ve Rakka valilerine gönderilen emirde bu zorba kişilerin buldukları yerde yakalanmaları ve yargılanmaları istenmiştir. Bu kişilerin cezalandırılması için bölgeye dergâh-ı muallam kapıcı başlarından mübaşir tayin olunduydu da eşkıyalar, Kâhta Kalesi'ne kaçarak kale dizdarı Osman ve Han Bey'e sığınmışlardır. Kâhta Kalesi dizdarı, eşkıyaları mübaşire teslim etmemiştir (C.ADL. 82: 4949).

Eşkîyalık hareketlerine karışan ehl-i örf taifesinin, taşrada görevli kadınlara şikâyet edilmesine rağmen bir sonuç alınamayacağını anlayan ahali, çareyi İstanbul'da aramaktadır. Ancak kendilerinden şikâyetçi olunacağını anlayan ehl-i örf taifesinden olanlar veya nüfuz sahibi kişiler kendilerini şikâyet etmek üzere İstanbul'a gitmek isteyenlerin gözlerini korkutarak engellemek istemişlerdir. Buna rağmen İstanbul'a şikâyete gitmek isteyen olursa da bir şekilde buna mani olmak istemişlerdir ki bu çoğunlukla şiddete başvuru olarak yapılmıştır. Bu zorbalar, yaptıkları eşkıyalıkların İstanbul'a bildirilmesini engellemek için yolları tutmakta ve gitmek isteyenleri kimi zaman zincirleyerek hapsedmekte kimi zaman da daha ileri giderek öldürmektedirler. 1722 yılında Hızır İlyas oymağından Bereketoğlu Yusuf ve kardeşi, Rişvan Hassı reayası üzerine musallat olmuş ve bunlardan senede 15.000 kuruş tahsil edip 30 nefer eşkıya ile bunların mallarını gasp etmişler, masum bazı kişileri de öldürmüşlerdir. Durumun İstanbul'a şikâyet edilmesi üzerine İstanbul'dan gönderilen emirde eşkıyalık yapanlardan yakalananların İstanbul'a getirilmelerine ve burada yargılanmalarına karar verilmiştir. Buna rağmen İstanbul'a getirilemeyen ve firar üzere olan eşkıyalar olursa bunların yakalanması ve katledilmesi istenmiştir. Ancak voyvoda ile ahali den bazıları İstanbul'a durumu arz etmek için giderlerken 70-80 miktarı eşkıya bunların üzerlerine saldırıp beş saat süren mücadelede ayân-ı vilayetten Duranoğlu Ömer'i, Şehir Kethüdası Ahmet'i ve levendât taifesinden birkaç kişiyi öldürmüşler ve on sekiz kişiyi de yaralamışlardır (MD. 264: 192). Benzer bir diğer olay, Gerger'deki eşkıyalık olayları sonucunda yaşanmıştır. Gerger ve Şure-ili'ndeki eşkıyaların yaptıkları zulümler günden güne artmakta ve

---

¹² Kale dizdarlarının eşkıyalarla işbirliği yapması ve eşkıyaları kalede barındırması sebebiyle Kahta Kalesi'nin kapılarının kırılmasına ve kalenin işlevsiz hale getirilmesine karar verilmiştir. Hatta bu konuda Malatya sancağı mutasarrıfı görevlendirilmiştir. Ancak sonraki tarihlerde kalenin dizdarının ve başka görevlilerinin olmasından hareketle kapılarının yıkılmasından vazgeçildiği söylenebilir. Bk. BOA. MD., nr. 147, s. 126; BOA. İE.AS., 82: 7441.

eşkıyaların başı olan Mahmut oğlu Haklu ve arkadaşları ile Boyundurukırananoğulları, Muskaroğulları, Sarı Mehmetoğulları, Telliogulları, Kartaloğulları ailelerinden bazı kişiler 1737 yılından beri nahiyelerde kol gezmekte ve eşkıyalık yapmaktadırlar. Söz konusu eşkıyaların evleri yakması, bağ ve bahçelere zarar verip hayvanlarını çalmaları ahalinin perişan bir halde dağılmasına sebep olmuştur. Eşkıyaların zulmünden dolayı perişan olan ahali, eşkıyaları şikâyet için İstanbul'a adam gönderdilerse de gönderdikleri kişiler daha yoldayken eşkıyalar tarafından yakalanarak öldürülmüşlerdir (MD. 149: 58). Bazen de ehl-i örf taifesinden olanlar şikâyete giden kişilere ve ahaliye kendilerini şikâyet ettikleri için zulmetmişlerdir. 1722 yılında Besni kazası ahaliyi yine Besni kazası sakinlerinden Rışvanoğlu Ömer Bey ve kardeşi Süleyman Bey'in kendilerine yaptıkları zulümden dolayı bunları şikâyet etmişlerdir. Bunların şikâyeti üzerine Süleyman Bey; "Siz kardeşimden şikâyetçi olmak için Asitane'ye gidermişsiniz." diyerek bazı eşkıyalarla bunların evlerini basmış ve erzaklarına el koymuş ve daha nice zulümler yapmıştır. Süleyman Bey'in yaptığı bu zulümler sebebiyle ahali perakende ve perişan olmuştur (A.ŞKT. 92: 241).

Ehl-i örf taifesinin kimi zaman başı boş levendât taifesiyile işbirliği yaptıkları da görülmektedir. 1740 yılında Kütübhan-e Hümayun Evkafı'nın önemli gelir kaynaklarından olan Turuş ve Tevabii Mukataası gelirleri bu vakfa aitken Hısn-ı Mansur sakinlerinden Bereketoğlu Mustafa ve Alaybeyi Halil ve Canöyük köyünden Türkoğlu Kel İbrahim ve kardeşi Osman isimli eşkıyalar muakataaya müdahale etmemeleri konusunda birçok defa uyarılmalarına rağmen mukataa malına müdahale etmekte ve nizamı bozacak türlü olaylara karışmaktadırlar. Mukataa gelirlerine müdahale edenlerden biri de Samsad Voyvodası Vekili Şişoğlu İbrahim'dir. Bu kişi yanına aldığı 200 miktarı levendat eşkıyası ile Turuş Mukataası köylerini basmış, ahalinin hayvanlarına ve eşyalarına el koymuş ve reayanın perakende ve perişan olmasına sebep olmuştur. Bu sebeplerle söz konusu kişilerin nefsi ıslah olunmaları için Rakka Kalesi'nde kalebend olunmalarına karar verilmiştir (KLB.d. 4: 258). 1749 yılında Hısn-ı Mansur'da Kavi Aşireti'nden Genç Süleyman ve kardeşleri ve refikaları 200 civarı eşkıya ile birlikte "dâima kutta'-ı tarîk ve gasb-ı emvâl ve katl-i nüfûs ve hetk-i ırz misillü envâ'i şenâyi' ve fesâdlarıyla etrâf ve havâlide olan emâkin (yerler) ve bilâd ve fukarâ-yı 'ibâda ittisal şer ü muzırrına i'tibâr idüb" daha önce Maraş valisi iken başbölükbaşı olan Arap Ahmet isimli kişi ve buna bağlı 20 bayraktan oluşan başboş levendât eşkıyasıyla işbirliği yaparak Rışvan Mukataasına tâbi' Hıdır Sorlu ahalisinin sâkin oldukları köyleri basmışlar, köylerde 110 civarı evi yakmışlar ve Hıdır Sorlu kethüdası olan es-Seyyid Murat Ağa'yı ve kardeşi Seyyid Şahin ve Şahin'in oğlu Seyyid Bektaş'ı öldürmüşler, 15 kişiyi de yaralamışlardır. Toplamda 150 keselik de maddi zarar vermişlerdir

18. Yüzyılda Adıyaman'da Asayiş Sorunu ve Nizâmı Sağlama abaları

(MD. 154: 112-113). 1755 yılında Arpa Emını oğlu Molla Ali ve Kenanoğulları Ali, Ömer ve Osman isimli kişiler kendi hallerinde olmayıp fitne ve fesat çıkartmaktadırlar. Yerlü Rişvan'dan Türkoğlu Yusuf ve Karababa isimli eşkıyalar ile birlik olarak 300 civarı kapusuz levendât ile köyleri basarak levendat taifesinin ulufesi için ahaliden saliyane tedarik etmişlerdir. Ayrıca bu iki kişi hala boybeyi olan Bereketoğlu Hasan'ın hanesini basıp mal ve eşyalarını gasp etmişler birkaç adamını da öldürmüşlerdir (KLB.d. 11: 257).

Eşkıyalık hareketlerinde bazı yerli hanedanların veya ailelerin ön planda olduğu görülmektedir. Gerger taraflarında Boyundurukkıranoğulları, Ali Küçükoğulları ve Başıbüyükoğulları; Hısn-ı Mansur taraflarında Bereketoğulları, Türkoğulları ve Rıdvanoğulları; Besni taraflarında da Hevidilerin yaptıkları eşkıyalıklar 18. yüzyıl boyunca söz konusu kazalarda asayiş sorunlarının yoğun yaşanmasının en önemli sebebidir. Bu aileler, güç ve nüfuz sahibi olduklarından bu kazaların idaresinde bu aileden olanlar da söz sahibi olabilmekteydi. Bazen de bu aileden olan kişiler ehl-i örf sınıfından olanlarla yakın ilişki içerisinde olabilmektedir. Bu durum bu ailelerden olanların daha rahat hatta daha pervasız hareket etmelerine neden olabilmekteydi. Boyundurukkıranoğlu ailesinden bazı kişiler, yanlarına aldıkları eşkıyalarla Şure kazasında uzun yıllardır eşkıyalık yapmakta olup, birçok kişiyi katletmişler ve birçok kişinin mallarını gasp etmişlerdir. Yaptıkları eşkıyalık sebebiyle 26 köyün ahalisi perakende ve perişan olmuştur. Eşkıyalıkları üzerine haklarında emr-i şerif gönderilmesine rağmen bunların cezaları bir türlü icra edilememiştir. 1764 yılında Gerger, Kâhta ve Hısn-ı Mansur kazaları ayânlarına emirler gönderilerek bunların yakalanması istenmiştir (MD. 164: 255). Ancak bu kişiler, muhtemelen ehl-i örf taifesinden bazı kişiler tarafından korundukları için cezalandırılmamışlardır. Bir diğer güçlü hanedân, Hısn-ı Mansur kazasında yaşayan Bereketoğulları'dır ve Hısn-ı Mansur kazasında asayiş sorunlarının yoğun olarak yaşanmasındaki en önemli sebeplerden biri bu hanedan mensuplarından bazı kişilerin eşkıyalıklarıdır. 1716 yılında Bereketoğlu Yusuf, Rıdvanoğlu Mustafa, Hasan oğlu Abdurrahim ve Hüseyin isimli eşkıyalar, kendilerine tabi eşkıyalarla kaza ahalisinden her yıl zorla kendileri için akçe talep ve tahsil etmektedirler. Durumu şikâyet etmek amacıyla İstanbul'a gönderilen adamlar, eşkıyalar hakkında emr-i şerif alıp geri dönerlerken eşkıyalar onların yoluna inerek onların bir kısmını öldürmüş ve ellerindeki emr-i şerifi alarak kaçmışlardır. Ancak eşkıyadan Yusuf, kâni olmayıp Hısn-ı Mansur Voyvodası Paşa Mehmet Ağa ile işbirliği yaparak şikâyet edenlerin bir şekilde cezalandırılmasını sağlamış ve daha sonra eşkıyadan olan arkadaşlarının yakalanmasını da sağlayarak arkadaşlarının 1.110 kuruşlarını da almış ve Rakka tarafına kaçmıştır (AŞKT.d.69: 314). 1716 yılında yine Bereketoğlu Yusuf'un Hısn-ı Mansur kasabası ayânından Hacı Abdurrahman,

Rıdvanoğlu Mustafa, Ömer ve Osman ile ittifak ederek ahalden zorla akçe talep etmeye devam ettiği anlaşılmaktadır (AŞKT.d. 70: 241). Yine bu kişiler 1718 yılında Hısn-ı Mansur Kazası'nda Ali Küçüköğlü Abdurrahim, Rıdvanoğlu Mustafa, Yülük Muhammed ve Hacı Bekir isimli kişiler Ekrad taifesinden Yusuf ve Koca Ali oğlu Ali isimli kişilerle birlik olarak 500 miktarı eşkıya ile Ömer, Ali, Mustafa ve Osman isimli kişilerin evlerini basmışlar ve bunun mallarını ve eşyalarını gasp etmişlerdir. Yine şehirde olan hayvanlarına el koymuşlar ve bağ ve bahçelerindeki ürünlerine zarar vermişlerdir. EşkİYalar bununla da yetinmeyerek Hısn-ı Mansur kasabası bitişiğinde bulunan çiftliklerini ve ambarlarını yağmalamış ve hayvanlarına el koymuş ve kız çocuklarını dahi öldürmüşlerdir. Mağdurlar haklarını aramak istemişse de Şam valisi bunları yolda çevirip arzlarını almış ve ben sefer dönüşü bu konu ile ilgileneneğim diyerek bunların haklarını geciktirmiştir. Verilen kararda suçluların Rakka'ya iskan edilmelerine ve birtakım paraları ödemelerine karar verilmiştir(AŞKT.d. 76: 77). Ancak bunlardan özellikle Rıdvanoğlu Mustafa ahalinin mağduriyetine sebep olduğu için yakalanarak Rakka Kalesi'ne hapsedilmesi kararı verilmişken bu, bir yolunu bulup hapse girmekten kurtulmuş ve eşkıyalığa devam etmiştir. Bunun üzerine Maraş mütesellimine haber gönderilmiş ve Rıdvanoğlu Mustafa'nın yakalanarak ailesiyle birlikte başka bir bölgeye sürgün edilmesine karar verilmiştir (AŞKT.d. 88: 300). Aynı kazada çeşitli asayiş olaylarında ismi geçen bir diğer kişi Türkoğlu Yusuf'tur. 1757 yılında, Türkoğlu Yusuf ve buna tabi kapusuz levendât taifesi, "celb-i mâl sevdâsıyla" Hısn-ı Mansur kasabası ve köylerinin sakinlerinden zorla "zâd u zehâir ve kurban bahanesiyle" haksız yere akçe talep edip onar, on beşer kuruş almaktadır. Bu sebeple yirmi miktarı köy ahalişi perakende ve perişan olmuştur(BOA. MD. 159: 325). Bazen de Bereketoğulları ile Türkoğulları birlikte eşkıyalık yapmışlardır. 1762 yılında Bereketoğlu ve Türkoğlu Yusuf başlarına topladıkları kapusuz levendât ile Hısn-ı Mansur reayasına rahat vermediğinden ve memleketin düzenini bozduğundan, Hısn-ı Mansur ahalişi birçok defa Rakka valisine mahzar göndermişlerdir. Rakka valisinin de durumu İstanbul'a bildirmesi üzerine Rakka Valisi Şehsuvarzâde Mustafa Paşa, bu olayı halletmesi için görevlendirilmiştir; ancak Şehsuvarzâde Mustafa Paşa'nın vefat etmesi üzerine takibât yarıda kalmıştır. Daha sonra ise "bazı mevâni" (engelleyici) sebebi ile..." cezalarının icrası mümkün olmamıştır.¹³ Zikredilen sebeplerin ne olduğu belirtilmemişse de eşkıyaların ehl-i örf taifesinden bazı kişilere istinaden cezalandırılmamış olmalıdır. EşkİYalık hareketleriyle meşhur hanedanlardan bir diğeri de Gerger kazasında sakin olan Başıbüyüköğulları'dır. 1714 yılında Gerger kazasında Başıbüyüköğlü Ebubekir,

¹³ BOA. C. DH., 1: 27; BOA. MD., nr. 163, s. 206.

18. Yüzyılda Adıyaman'da Asayiş Sorunu ve Nizâmı Sağlama Çabaları

subaşılık iddiasında bulunarak kardeşi Saruhan ve arkadaşlarından Ali Kaya ve Arslan oğlu Mehmet ve Halil isimli kişilerle birlik olup yanlarına aldıkları 300 civarı eşkıya ile reyanın evlerini basmışlar ve hâne sahiplerine envâi zulümler yapmışlardır (AŞKT.d. 64: 236, 465). 1718 yılında yine aynı aileden Ebubekir Bey, kardeşi Serhat, Seydi ve Taş-il kazasından Gözioğlu Ebubekir, Mirdesi Aşireti'nden Molla Osman oğlu Mustafa, Polat, Ali Kaya, Ramazan, Derviş, Kalender oğlu Hüseyin isimli kişiler Gerger Voyvodası Rışvanzâde Ali Bey'in İran taraflarında seferde olmasını fırsat bilerek yanlarına aldıkları 600 civarı levendât eşkıya ile Gerger kasabasında Ali Bey'in sarayını basarak atlarını ve mallarına el koyduktan sonra voyvodalık malından 6.500, cizye malından 1.050 ve kışla malından 1.200 kuruş paraya el koymuşlar ve voyvodanın dokuz adamını öldürerek sarayın bulunduğu mahalleyi de yağmalamışlardır (AE. SAMD.III, 216: 20874). Eşkıyalık hareketleri ile meşhur bir diğer hanedan, Hısn-ı Mansur kazasında ve çevresinde etkili olan Ali Küçükoğulları'dır ve bu aileden bazı kişiler eşkıyalık olaylarının yanı sıra dolandırıcılıkla ilgili vukuatlara da karışmışlardır. 1712 yılında Hısn-ı Mansur kazası sâkinlerinden Topaloğlu Ömer ve kardeşleri Osman ve Mustafa, on beş miktarı Müslim ile mahkemeye gelerek kadı efendiyi zorla Câmî-i Kebîr'e götürmüş ve Ali Küçükoğlu el-Hac Ömer isimli kişiye emanet verdiği mallarını bu kişinin eşkıyaya yağmalattığını belirterek bu kişiden davacı olmuştur. Davanın görüşülmesi sonrası câmiden çıkışta mahkeme önünde Gelerli oymağından Kulu isimli kişiyi kılıç ile öldürmüşler ve diğerlerine çeşitli zulümler yapmışlardır. Bunun üzerine bu kişilerin Rakka'ya iskân edilmesine karar verilmiştir (AŞKT.d. 61: 60).

Ehl-i örf taifesi ile eşkıyaların işbirliği yaparak vakıf görevlilerine saldırdıkları hâdiseler de meydana gelebilmektedir.¹⁴ 1722 yılında Besni'de Sungur Nuri Camii evkafına ait olan değirmeni Rışvanoğlu Abdullah Bey ve kardeşi Hüseyin Bey zorla zapt etmişler ve değirmeni satın aldıklarını iddia etmişlerdir. Ancak vakfın mütevellisi Seyyid Muhammed, değirmenin vakfa ait olduğunu merkeze bildirmiş ve vakıf defterlerinin incelenerek davalarının görülmesini talep etmişlerdir (AŞKT.d. 93: 201). 1731 yılında Behisni kazasına bağlı Tut köyünde sâkin olan Halil, Osman, Ebubekir, Ali ve oğlu Hasip, Kürkoğlu Mehmed ve Dayı Hasan isimli eşkıyalar yine aynı köyde Şeyh

---

¹⁴ Adıyaman'daki vakıflarda görevli kişilere yapılan müdahaleler için bk. Muhammet Nuri Tunç, "18. Yüzyılda Hısn-ı Mansur (Adıyaman) Kazasında Camiler ve Cami Görevlileri", Tarih Okulu Dergisi, S.XXXIV, 2018, ss.279-306; Faruk Söylemez, Muhammet Nuri Tunç, "18. Yüzyılda Behisni'de Camiler ve Cami Görevlileri", Kilis 7 Aralık Üniversitesi SBED., C.7, S.14, Kilis Aralık 2017, ss.60-87; Muhammet Nuri Tunç, Faruk Söylemez, "Hurûfât Defterlerine Göre 18. Yüzyılda Adıyaman'da Eğitim Faaliyetleri", History Studies, Volume 10, Issue 6, September 2018, s.191-214.

Abdurrahman Erzincânî Câmîi Vakfı'nın mütevellisi olan el-Hac Ömer isimli kişiyi Behisni subaşısına yakalatıp 90 gün hapsedirmişler ve 2.000 kuruşunu da almışlardır. Daha sonra Hısn-ı Mansur ve Erkenek sâkinlerinden bazı kişilerle işbirliği yaparak bunun kardeşini öldürmüşlerdir (AŞKT.d. 126: 629).

4.2. Vergi Tahsili İle İlgili Yaşanan Asayiş Sorunları

Devletler, bireylerin ekonomik, eğitim, güvenlik, barınma, sağlık ve istihdam ihtiyaçlarını adaletli bir şekilde sağlamakla yükümlüdürler. Devletlerin bireylere bu imkânları sunabilmesi ise iktisadî bakımdan güçlü olmayı gerektirir. Bu sebeple maddiyat gerek bireyler ve toplumlar için gerekse de devletler için her zaman önemli bir olgu olmuştur. Maddiyatın bu kadar önemli olması, bireyler arasında, bireylerle devlet arasında veya devletlerarasında mali sebeplerle sorunlar yaşanmasının da önünü açmaktadır. Geçmişten günümüze iktisadî sebeplerden dolayı ortaya çıkmış olaylar ve daha özelde de vergilendirmeye dâir olaylar toplumsal tarih sürecinde önemli bir yere sahiptir. Vergi tahsili ve verginin miktarı ile ilgili sorunlar çoğu zaman vergi verenle vergi toplayan arasındaki mücadeleye sebep olmaktadır. Vergi veren yani vergi mükellefi açısından sorun teşkil eden vergi miktarları sıradan serzenişlerden ve sitemlerden eşkıyalıklara ve ayaklanmalara varacak kadar önemli sonuçlara yol açmıştır. Âşık Serdarî'nin Türküsünde yer alan "Tahsildarlar çıkmış köyleri gezer, elinde kamçısı yoksulu ezer..." sözleri (İpek, 2010: 1-2), vergi verenin durumunu izah etmesi bakımından dikkate değerdir. Türkülere dahi konu olmuş olan vergi toplayanlarla vergi mükellefleri arasındaki olaylar, Adıyaman'da da birçok defa yaşanmış ve Adıyaman'daki asayiş sorunları içinde önemli bir oranı oluşturmuştur. 1725 yılında Nasırlı cemaati mensupları vergilerini vermekte sorun çıkartmışlar ve bu sebeple bu cemaat mensuplarının Rakka'ya iskan edilmelerine karar verilmiştir (KLB.d. 1: 181). Rışvan Mukataası'na tabi Göçer Dalyanlı ve Ömeranlı oymakları mensuplarından Abdulhey, Abdi ve başka bazı kişiler 1765 senesine ait vergilerini vermekte muhalefet ettikleri gibi Rışvan Voyvodası Halil'in birkaç adamını da öldürmüşler; ancak voyvoda ile yaptıkları muharebeyi kaybetmişler ve yedi adamları öldürülmüştür. Bu olaydan sonra her iki oymak mensupları da vergilerini vermeyi taahhüt etmişlerse de bazı oymak mensupları vergi vermekte sorun çıkartmaya devam etmişlerdir (MD. 165: 81).

Vergi tahsilinde yaşanan sıkıntılar bazen göçer aşiret ve cemaatlerin göçleri esnasında yaşanabilmekteydi. 1735 yılında Mahyanlı cemaatinden Şeyh Mehmetoğulları ve Dalyanlı cemaatinden Şabanoğulları ve Tacirli cemaatinden Kurdoğulları ve Çelikanlı cemaatinden Gedik Mehmed ve Çolak Şeyh oğulları ve Hamdi cemaatinden Çoboğulları ve Rumiyanlı cemaatinden Sinanlı

oymağından bazı kişiler kendilerine tabi başka bazı eşkıyalarla birlik olup vergi vermekte sorun çıkartmışlardır. Cemaatlerin kethüdalarının durumu merkeze bildirmeleri üzerine söz konusu eşkıyaların vergilerinin tahsil edildikten sonra kalebend edilmelerine karar verilmiştir (KLB.d. 3: 47).

4.3. Toprak Anlaşmazlıkları

Tarıma dayalı bir ekonomik yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nde toprak sistemi büyük ölçüde devlet denetimindedir. Devlete ait olan topraklar, mirî topraklar olarak isimlendirilirdi ve bu toprakların mülkiyeti yani rakabesi devlete, vergi gelirlerini toplama hakkı dirlik sahibine ve toprağı ekip-biçme hakkı köylüye/çiftçiye aitti. Mirî toprakların dışında kalan topraklar ise mülk ve vakıf topraklardır. Mülk topraklar tasarrufu şahıslara ait olan topraklardır. Vakıf topraklar ise Allah rızası için ibadullahın yararına vakfedilmiş topraklardır. Osmanlı genelinde cari olan bu toprak sistemi içerisinde zaman zaman toprağın tasarrufu ve topraktan elde edilen hasılat konusunda dirlik sahipleri, malikâne mutasarrıfları ve vakıflar arasında sorunlar yaşanmaktadır.18. yüzyılda Adıyaman'daki topraklar da Osmanlı genelinde cari olan toprak sistemi ile aynı özelliği taşımaktadır ve toprağın tasarrufu konusunda Adıyaman'da benzer anlaşmazlıklarla karşılaşmaktadır. Bu tür anlaşmazlıklar çoğu zaman asayiş sorununun ortaya çıkmasına sebep olmakta ve mahkemeye yansımaktadır. Toprağın gelirinin tımar veya malikâne sahibine mi yoksa vakıflara veya şahıslara mı ait olduğu konusundaki anlaşmazlıklar, toprağa müdahale şeklinde isimlendirilebilecek sorunların temelini teşkil etmektedir. 1721 yılında Gerger'e bağlı Beziki köyünde el-Hac Ali isimli kişiye ait olan ve bu kişinin yaklaşık altmış yıldır ziraat yaptığı arazisini Molla Osman oğlu Mustafa isimli bir kişi zorla ele geçirmiş ve bu toprağını talep etmesine rağmen geri vermemiştir. Hacı Ali de durumu mahkemeye şikâyet etmiş ve haklılığı ispatlanmışsa da Mustafa isimli kişi araziyi vermemiştir. Hacı Ali de durumu İstanbul'a şikâyet etmiş ve elinde bulunan fetva-yı şerif (mahkeme kararı) gereğince arazinin kendisine verilmesini talep etmiştir (AŞKT.d. 88: 353). 1727 yılında yaşanan bir diğer olayda ise Gerger'e tabi Şure-ili nahiyesinde Hüseyin Paşa isimli kişi otuz kırk yıldır babasından kalma toprağında ziraat yapmakta iken Ahmet ve Ebubekir isimli kişiler biz bu toprağı senin akrabandan satın aldık diyerek toprağa el koymuşlardır. Hüseyin Paşa da bunları şikâyet etmiş ve toprağın Hüseyin Paşa'ya iadesine ve Ahmet ve Ebubekir'in toprağı satın almak için kime para verdilerse paranın onlardan alınmasına karar verilmiştir. Ancak bu kişiler parayı Hüseyin Paşa'dan talep etmişler ve 400 kuruş arazi parası 100 kuruş da yaptığımız masraflar için isteriz diyerek buna baskı yapmışlardır. Hüseyin Paşa da durumu İstanbul'a şikâyet etmiştir (AŞKT.d. 115: 86). Toprak anlaşmazlıkları mülk arazi

sahipleri olduğu gibi bazen de tımar, malikane ve vakıflar arasındaki tasarruf anlaşmazlığından kaynaklanmaktadır. 1730 yılında Hısn-ı Mansur kazasında tımar sipahisi olan Topal Seyyid Mustafa isimli kişi, yine aynı kazada tımar sahibi olan başka kişilerin tımar topraklarına müdahale ederek envâi türlü fesat çıkartmaktadır. Bu sebeple mağdur olan tımar sahipleri durumu İstanbul'a bildirerek şikayetçi olmuşlardır (AŞKT.d. 130: 187). Benzer bir diğer olayda ise Hısn-ı Mansur kazasına tabi Kozcuğaz köyünün yarım hissesi Abdurrahman Erzincanî Vakfı'na ait olmasına rağmen köyün diğer yarım hissesine sahip olan tımar sipahisi Hüseyin isimli kişi köyün bütün gelirlerinin tımara ait olduğunu belirterek gelirlere el koymuştur. Vakıf görevlilerinin durumu şikâyet etmesi üzerine tahrir defterleri üzerinde yapılan incelemede köyün yarım hissesinin vakıf ve yarım hissesinin tımar olduğu tespit edilmiştir. 1740 yılında verilen kararda Hüseyin isimli sipahinin vakıf hissesine müdahale etmemesi istenmiştir (AŞKT.d. 161: 491).

4.4. Su Kullanım Anlaşmazlıkları

Canlıların hayatta kalabilmesi için hayatî bir öneme sahip olan su, insanların cemiyet hayatı oluşturmaları ile birlikte giderek daha önemli hale gelmiş ve suyun giderek artan bu önemi günümüzde stratejik bir kaynak olmasını sağlamıştır. Suyun bu derece hayatî öneme sahip olmasının temelinde insanların tarımsal faaliyetleri yer almaktadır. Tarımsal üretim faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte insanlar yerleşik yaşama geçmiş ve arazilerini sulamak için sulama kanalları oluşturarak su üzerinde hâkimiyet tesis etmeye başlamışlardır. Suyun temini ve dağıtımı konusunda yapılan bu faaliyetler aynı zamanda suyla ilgili anlaşmazlıkların başlamasına neden olmuştur. Hammurabi Kanunları'nda dahi suyun kullanımı ile ilgili anlaşmazlıkları gidermek amacıyla maddelere yer verilmiş olması bu tür sorunların kökenin ne kadar eskiye dayandığını göstermektedir¹⁵. Tarihsel süreçte bu derece öneme sahip olan su ile ilgili Osmanlı Devleti döneminde de gerek suyun kullanımı ve gerekse de paylaşımı konusunda çok sayıda anlaşmazlık yaşanmıştır. Su kullanımı ile ilgili yaşanan bu anlaşmazlıklar suyun hane ihtiyaçları ile ilgili veya daha çok ziraat alanlarının sulanması ile ilgilidir. Bu ikisinin yanı sıra sık rastlanan anlaşmazlıklardan biri de su değirmenlerinin su ihtiyacı sebebiyle yaşanan anlaşmazlıklardır. Bu

---

¹⁵ Hammurabi Kanunları'nda sulama ile ilgili "Eğer bir adam, sulamak için bir kanal açarsa (ve onun bakımında) tembellik ederse (bu yüzden) yanındaki tarlayı su basarsa ona (komşusunun yetiştirdiği kadar) arpaya ödeyecektir. Eğer bir adam, suyu açıp, yanındaki tarlanın işlerini su altında bırakırsa her bur (18 iku) için 10 gur arpa ödeyecektir." ifadeler yer almaktadır. Bk. Mebrure Tosun, Kadriye Yalvaç, Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı, TTK. Yay., Ankara 1989, s.191.

18. Yüzyılda Adıyaman'da Asayış Sorunu ve Nizâmı Sağlama abaları

anlaşmazlıkların önüne geçebilmenin tek yolu ise devlet otoritesi tarafından suyun adil paylaşımının sağlanmasıdır.

Osmanlı genelinde olduğu gibi 18. yüzyılda Adıyaman'da da su kullanımını ile ilgili çok sayıda sorun yaşanmıştır. Bu sorunlar içerisinde suyun tarım alanlarının sulanması için kullanımı konusunda yaşanan anlaşmazlıklar ilk sırada gelmektedir. Bu yüzyılda su kullanım anlaşmazlığında dikkat çeken noktalardan birisi, suyun paylaşımı konusunda devlet otoritesi yerine, birçok alanda olduğu gibi ayanların etkin olduğudur. Ayrıca nöbetleşe kullanılan suyun, nöbet sırasının ihlali de su kullanım anlaşmazlıklarının önemli sebeplerinden biri olmuştur. Hısn-ı Mansur kazasında Bekir isimli kişi, sahip olduğu bahçesini sulamak üzere kendisine ait suyunu bahçe işleri dışında da kullanınca bazı kişiler müdahale ederek kullandırmamışlardır. Bekir de durumu şikayet etmiş ve 1712 yılında verilen kararda Bekir'e müdahale edilmemesi istenmiştir (AşKT.d. 60: 349). 1722 yılında Hısn-ı Mansur kazası haricinde bulunan Pirin ve Eki/Eke isimli nehirlerden kadimü'l-eyyamdan beri kasaba ahali mutasarrıf oldukları bağ, bahçe ve bostanlarını sulamakta ve herkes bağ, bahçe ve bostanlarını sularlarken söz konusu nehirlerden kesret (okluk) ve karib (yakınlık) üzere kullanmakta ve kalan su ise voyvodaları tarafından ihtiyaç sahiplerine pay edilmektedir. Ancak bu sudan bağ, bahçe ve bostanlarını sulayanlar ne kadar suyun kendilerine verilmesi gerektiğinin ve ne kadarının fazla kaldığının hüccet-i şer'iyye ile güvenilir kişiler ve kadı ve mübaşir tarafından tespit edilmesini talep etmişlerdir. Bu talep üzerine bölgeye bir mübaşir gönderilmesine karar verilmiş ve zikrolunan nehirlerden bağ, bahçe ve bostan sahiplerine ne miktarda kifayet ettiği ve ne kadarının fazla kaldığı marifet-i şer'ile ve mübaşir marifetiyle belirlendikten sonra ihtiyaı olan kimselere voyvoda tarafından dağıtılması uygun görülmüştür (AşKT.d. 92: 220).Bir diğer olayda ise Rişvan Aşiretine bağlı Badıllı cemaatinden Hısn-ı Mansur'da sakin Türkmenzade İbrahim isimli kişi Hısn-ı Mansur kasabasına bağlı Kozcuğaz (İkizkuzu) nam mahalde İkinehir isimli nehirten suladığı bir mülk bahçesinin suyunu yine Rişvan Aşireti'nden bazı kimselerin kestiğini ve bunun bahçesinin sulamasına mani olduklarını önce Hısn-ı Mansur mahkemesine daha sonra da İstanbul'a şikayet etmiştir. Türkmenzade İbrahim'in şikayeti üzerine verilen kararda aşiret zabitanın sulamaya müdahale edenleri engellemesi istenmiştir (AşKT.d. 167: 558). Hısn-ı Mansur kazasında ahali, bir kuyudan ıkarttikları su ile çiftliklerini, bağ ve bahçelerini sulamaktalarken ayân ve aynı zamanda zorba olan bazı kişiler, sudan yararlanma konusunda ahaliye sıkıntı çıkartmaktadırlar. Ahali bu sudan çok eskiden beri yararlanmaktalarken bu kişiler, Mehmet isimli bir kişinin sahip olduğu dört çiftliğini buradan sulamasına izin vermemişlerdir. Mehmet'in durumu şikayet etmesi üzerine 1755 yılında verilen kararda sulama içine kimsenin karışmaması

istenmiştir (MARAŞ. 2: 1). 1786 yılında yaşanan bir diğer olayda ise Hısn-ı Mansur'a bağlı Hasankendi köyü ahalisi, köyün içinden akan suyu "kadîmü'l-eyyâmdan" beri nöbetleşe bir şekilde kullanıp pamuk, buğday ve arpa tarlalarını bu su ile sulamaktalarken köy sâkinlerinden bazıları İbrahim isimli kişinin pamuk tarlasını sulamasına izin vermemişlerdir. Köylülerin İbrahim'e, "Buğday ve arpa tarlalarını sulamana izin veririz; ama pamuk tarlanı sulamana izin vermeyiz." demeleri üzerine İbrahim bunları mahkemeye şikâyet etmiş ve verilen kararda İbrahim'in bu su ile pamuk tarlasını da sulayabileceğine, buna kimsenin karışmamasına karar verilmiştir (MARAŞ. 3: 52).

Su kullanım anlaşmazlıkları kimi zaman da su değirmenlerinin işletilmesini sağlayan suyun paylaşımı ile ilgili olmaktadır. Su değirmenlerinde değirmen taşlarının dönmesini sağlayacak yeterlikte suya ihtiyaç duyulması sebebiyle değirmene ulaşması gereken suyun eksilmemesi gerekmektedir. Suyun yukarı kesimlerinde arkı bozarak suyun azalmasına neden olunması değirmenin de atıl kalmasına sebep olmaktadır. Bu durumla ilgili bir hadise 1722 yılında Hısn-ı Mansur kazasına tabi Hozgürd köyünde yaşanmıştır. Hozgürd köyünde bir sipahiye ait bir su değirmeni bulunmaktayken Yusuf isimli bir kişi başka bir değirmen daha ihdas etmiş ve suyun arkını bozmuş ve değirmene gelmesi gereken suyun azalmasına dolayısıyla değirmenin atıl kalmasına sebep olmuştur. Değirmenin sahibi de durumu önce Hısn-ı Mansur kadısına sonra da merkeze şikâyet etmiştir. Merkezden gelen emirde değirmen sahibinin elinde bulunan fetva-yı şerifesi mucebince davasının görülmesi ve Yusuf isimli sipahinin suyun arkını bozmaması istenmiştir (AŞKT.d. 93: 643).

Hısn-ı Mansur kasabası yakınında bulunan Nehr-i Pirin ve Nehirönü denilen suların akışından, kullanımından ve nehrin her iki yakasındaki bahçelerden sorumlu "şeyh" veya "nâzır" olarak isimlendirilen görevliler bulunmaktadır. Suyun nazırı ve şeyhi olan kişiler eğer vazifelerini iyi yapmazlarsa bu durum bahçe sahiplerinin zararına olacağından liyakatli kişilerin bu göreve getirilmesi önemlidir. 1734 yılında Nehr-i Pirin'de bahçeleri olan kişiler mahkemeye giderek berât-ı şerîf ile bahçe sularının şeyhi olan Veli isimli kişinin "yaramaz ve mürteşî" (rüşvetçi) olduğunu ve bu sebeple bahçelerinin atıl kaldığını iddia ederek şikâyetçi olmuşlardır. Şikâyet üzerine şeyhlik vazifesi, Hısn-ı Mansur kadısı arzıyla el-Hac Musa isimli kişiye verilmiştir (V.HD. 1094: 187). 1744 yılında ise bahçe sahipleri bahçelerin şeyhi olan Mustafa'dan memnun olmadıkları için görevden alınmasını talep etmişler ve Mustafa görevden alınarak yerine Hüseyin isimli bir kişi getirilmiştir (V.HD. 1100: 166).

4.5. Vakıflara Müdahale

Osmanlı'da toplumsal ve iktisadî düzeninin oluşumunda ve bu düzenin devam ettirilmesinde vakıflar büyük rol oynamaktadır. Ancak meydana gelen asayiş problemlerinin vakıf sistemine de büyük zararlar verdiği görülmektedir. Vakıfların belli bir iktisadî yapıya sahip olması, vakıflara müdahale edilmesinin en önemli nedeni olduğu söylenebilir. 18. yüzyılda, Adıyaman'da, vakıflara müdahale, daha çok iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki ve daha sık rastlanılanı vakıf görevlilerinin görevini ele geçirmeye yönelik müdahalelerdir. İkincisi ise vakıf geliri olan arsa, tarla, köy, bağ, bahçe gibi yerlere saldırarak mahsule zarar verme veya mahsule el koyma şeklinde gerçekleşmektedir. Vakıf görevlilerine müdahaleyle ilgili birçok örnek bulunmakla birlikte bu olaylara özellikle Hısn-ı Mansur kazasında daha sık rastlanmaktadır¹⁶. Hısn-ı Mansur kazasında 18. yüzyılın başlarından ilk yarısına kadar bu tür olaylarda büyük bir artış gözlenmiş ikinci yarısında ise olaylar azalmıştır. Besni kazasında ise 18. yüzyılın başlarında bu tür olaylarla yoğun olarak karşılaşılırken 1730'lardan itibaren olaylarda azalma olmuştur¹⁷. Hısn-ı Mansur kazasında Camii-i Kebir'in mütevellisi olan Hüseyin Halife görevinde herhangi bir kusuru olmamasına rağmen ashab-ı ağrazdan bazı kişiler bir yolunu bularak bunun görevini ele geçirmişler ve bunu mağdur etmişlerdir. Hüseyin Halife de durumdan şikâyetçi olmuş ve görevi kendisine iade edilmiştir (V.HD. 1119: 153). Besni'de Ahi Ali Zaviyesi'nin zaviyedârı olan Seyyid Hüseyin isimli kişi hizmetinde herhangi bir kusuru olmamasına rağmen Derviş Mehmet kadı tarafından görevden alınmış ve kadı tarafından yerine başka bir kişi getirilmiştir. 1778 yılında yapılan şikâyet üzerine görevi kendisine iade edilmiştir. Bu olayda kadının azledildiği anlaşılmaktadır (V.HD. 1077: 67).

Vakıflarda yaşanan sıkıntılar bazen de vakıf görevlisi olanların vakıf gelirlerinden daha fazla pay alabilmek için yaptıkları usulsüzlükler sebebiyle çıkmaktadır. 1738 yılında Hısn-ı Mansur kazasına bağlı Zey köyünde bulunan Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı'nın tevliyeti ve zaviyedârlığı evladiyet üzere Şeyh Ali isimli kişinin uhdesindeyken bu kişi vakıf mallarını ve mahsulünü kendi menfaati için kullanmıştır. Şeyh Abdurrahman Erzincanî evladından olan başka bazı kişilerle köy ahalisi mahkemeye giderek Şeyh Ali'yi şikâyet etmişlerdir. Şikâyetlerinde Şeyh Ali'nin Kavi Aşireti'nden bazı kişilerle işbirliği yaparak

¹⁶ Hısn-ı Mansur kazasında cami görevlilerine yapılan müdahalelerle ilgili bk. Muhammet Nuri Tunç, "18. Yüzyılda Hısn-ı Mansur Kazasında (Adıyaman) Camiler ve Cami Görevlileri", a.g.m., s.279-306.

¹⁷ Besni kazasında cami görevlilerine yapılan müdahalelerle ilgili bk. Faruk Söylemez ve Muhammet Nuri Tunç, a.g.m., s.60-87.

eşkıyalık yaptığını; gasp, cinayet, yaralama gibi olaylara karıştığını ve zaviyeyle ilgilenmediği için zaviyenin harabe hale geldiğini bildirmişlerdir. Merkezden gelen emirde söz konusu kişilerin suçları sabitse Rakka'ya sürgün edilmeleri istenmiştir (KLB.d. 4: 69). Gerger kazasında Mehmed Bey Mescidi Vakfı'nın mütevellisi olan kişiler, vakıf gelirlerinden imam ve müezzinin hisselerine düşen miktarları bu kişilere vermeyip kendileri aldıkları için sulehâdan Mustafa ve Hüseyin halifeler durumu şikâyet etmişler ve 1747 yılında verilen kararda vakfa ve vakıf görevlilerinin gelirlerine kimsenin müdahale etmemesi istenmiştir (MARAŞ.1: 190; Yanar, 2016: 132).

Vakıf görevlilerine müdahale ve vakıf görevlilerinden kaynaklanan sorunlarla ilgili örnekler olduğu gibi vakıf gelirlerine müdahale ile ilgili örnekler de mevcuttur. Behisni kazasının Belviran köyünde bulunan Marunî mezraasının nısf-ı malikâne hissesi vakıf mülkü olup geliri "dârü's-sa'âdeti's-şerife hazinesine" gönderilmekteyken Şeyh Abdullah, Seyyid Ali, Beşir oğlu İbrahim ve Hatipoğlu isimli iktidar sahibi kişiler, vakıf mülkünün mütevellisi olan Şeyh Rıdvanallah'ın beratını almışlar ve vakıf mahsulüne de el koymuşlardır (AŞKT.d. 61: 491). Kâhta kazasında Ebu Sadık köyündeki Ebu Sadık Zaviyesi'nin 1779 yılında hâsıl olunarak ambara konulmuş olan altı kile öşür mahsulünü, Hısn-ı Mansur kazası sâkinlerinden İzollu Mehmet Efendi isimli kişinin yeğeni Molla Osman gasp etmiş ve zaviyedârlarının da beş kuruşlarına el koymuştur. Yapılan şikâyet üzerine Molla Osman'ın gasp ettiği malları ve mahsulü iade etmesine karar verilmiştir (MARAŞ. 3: 67). 1787 yılında Kâhta kazasında Kömür köyünün ziraat mahsulleri, aynı kazada bulunan Şeyh Halil Baba Zaviyesi'nin gelirleri arasındayken başka köyün ahalileri bu toprağı zapt ederek hayvanlarını otlatmaya başlamışlar ve bu sebeple vakfın geliri büyük zarar görmüştür (MARAŞ. 3: 81). Hısn-ı Mansur'a bağlı Zey köyünde bulunan Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı'nın gelirleri arasında bulunan bazı köyleri, Mustafa isimli kişi ehl-i örf taifesiyle işbirliği yaparak ele geçirmeye çalışmış ve vakfa zarar vermiştir. Yapılan şikâyet üzerine, 1798 yılında verilen kararda, Mustafa'nın ve işbirlikçilerinin müdahalesinin engellenmesine karar verilmiştir (MARAŞ. 3: 141).

Toprak gelirleri ile ilgili yaşanan sıkıntılar içerisinde vakıfları ilgilendiren sorunlarla da karşılaşmaktadır. Bir köyün veya mezraanın gelirinin tımar sahiplerine mi, malikâne sahiplerine mi yoksa vakfa mı ait olduğu ile ilgili sorunlar da vakıfları ilgilendirmektedir. Vakıflara ait olan bir gelir birimine bazen bir tımar sahibi veya malikâne sahibi burası benim tasarrufumdadır diyerek müdahale edebilmektedir. Bu tür durumlarda yapılan şikâyet üzerine çeşitli defterlere müracaat edilerek söz konusu gelir biriminin nasıl kaydedildiğine

18. Yüzyılda Adıyaman'da Asayiş Sorunu ve Nizâmı Sağlama abaları

bakılır ve kimin tasarrufundaydısa ona göre karar verilir. Bu tür sorunlara yukarıda toprak anlaşmazlığı başlığında değinildiği için burada ayrıca örnekler verilmemiştir.

Vakıflara yönelik müdahalelerle ilgili bir diğer asayiş sorunu vakıf görevlilerinin gelirlerinin azalmasına neden olacak eylemlerin gerçeklemesidir. 1740 yılında Besni'ye bağlı Sofraz köyünde yer alan Mustafa Paşa Camii'nin uzun bir süredir imâm-ı sâni (ikinci imam) olmamasına rağmen Mehmet isimli bir kişi hem ihtiyaç olmamasına hem de vâkıfın şartları arasında böyle bir vazife ihdas edilmesini gerektirecek bir şart olmamasına rağmen imâm-ı sânilik ihdas etmiştir. Bu durum vakıf görevlilerinin ücretlerinde azalmaya sebep olduğundan görevliler şikayetçi olmuşlardır (AŞKT.d. 163: 191). Benzer bir olay da İbrahim Bey Camii'nde yaşanmıştır. Caminin gelirleri caminin ihtiyaçlarını ancak karşılayabiliyorken bazı kişiler yeni görevler ihdas ederek caminin gelirlerinin azalmasına dolayısıyla harabe hale gelmesine sebep olmuşlardır. Durumun merkeze bildirilmesi üzerine muhasebe defterlerine bakılarak ne kadar görevli ihtiyacının olduğunun araştırılması istenmiştir (AŞKT.d. 164: 332).

4.6. Alacak-Verecek Meseleleri

Alacak-verecek ile ilgili davalar incelendiğinde Müslümanların kendi aralarındaki davalar, ehl-i örf veya ehl-i şer' sınıfı ile reaya arasındaki davalar, Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasındaki davalar, akrabalar arası davalar, vefat eden kişinin alacağına veya borcunun olması ile ilgili davalar olmak üzere farklı özelliklere sahip örneklerle karşılaşmaktadır. Alacak-verecek sorunlarının büyük bir çoğunluğu şiddete dönüşmemiş olup davaların önemli bir kısmı alacaklı kişinin alacağını talep etmesine rağmen alamaması sonucunda mahkemeye yapılan şikâyetlerle ilgilidir. Ancak kimi zaman şiddete başvurularak alacağın tahsil edilmeye çalışılması veya aynı şekilde alacağın talep edildiğinde, borçlunun şiddete başvurarak borcunu vermek istememesi gibi durumlarla da karşılaşmaktadır.

Borç verenle borç alan arasında alacak-verecek ilişkisinin hukukî bir zeminde oluşturulması ve devam ettirilmesi için çoğunlukla bir mukavele yapılmaktadır. Borç istemek gibi bir talep olduğunda borç verenle alan arasında şahitler ve kadı huzurunda bir temessük veya hüccet-i şer'iyye düzenlenir ve bir nevi kamu güvencesi sağlanmış olurdu. Alacağını tahsil edemeyen kişi mahkemeye başvurur ve elinde olan temessük veya hüccet-i şer'iyyeyi mahkemeye arz ederek bu senet gereğince alacağının tahsil edilmesini talep ederdi. Mahkemeye sunulan arzuhalde alacaklı kişi meramını genellikle "yedimde olan cânib-i karz-ı şer'iden memhûr temessük mücebince talep

eyledikde vermekde ta'allül (veya) muhâlefet eyledikde..."şeklinde ifade ederdi. Örneğin,1724 yılında, Hacı Mustafa isimli kişinin Hısn-ı Mansur sakinlerinden Seyyid Hüseyin, Mehmet Emin ve Molla Mehmet isimli kişilerden 520 kuruş alacağı bulunmaktadır. Alacağını bu kişilerden talep etmek istediğinde bu kişiler borçlarını vermemişlerdir. Hacı Mustafa da mahkemeye giderek elinde temessükü olduğunu ve alacağının temessükü gereğince tahsil edilmesini talep etmiştir (AŞKT.d. 103: 217).

Müslümanların kendi aralarında borç alıp-verdiklerine dair çok sayıda örnek bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Müslümanlarla Gayrimüslimler arasında da çok sayıda borç alınıp verildiği görülmektedir. Gayrimüslimlerden borç alanların toplum içerisindeki konumuna bakıldığında çoğunlukla güç ve nüfuz sahibi kişiler, çoğunlukla da yönetici zümreden kişiler oldukları görülmektedir. Aynı şekilde alınan borcun yüksek meblağ olması yönetici kesimin iktisadî faaliyetlerini ve durumlarını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Behisni kazası sakinlerinden Mahbus Sarraf isimli Gayrimüslimin, Behisni Voyvodası Rışvanzade Ömer Bey'in adamlarından Mustafa Ağa'dan 1711 yılına ait 1.720 kuruş alacağı varken, Mustafa Ağa bu meblağın 1.400 kuruşunu ödemiş; ancak kalan 320 kuruşu ödemiş değildir. Mahbus Sarraf da Mustafa Ağa'ya adam ve mektup göndermesine rağmen Mustafa Ağa borcunu ödemeyince Mahbus Sarraf, Mustafa Ağa'yı İstanbul'a şikayet etmiştir (AŞKT.d. 89: 225). Benzer bir olayda; Hısn-ı Mansur kazasında Emvader isimli Gayrimüslim Rışvan Voyvodası Hüseyin Ağa'ya 1741 yılında temessük ile 450 kuruş borç vermiş; ancak Hüseyin Ağa borcunun 200 kuruşunu ödemiş ve kalanını da daha sonra ödeyecekken bir süre sonra vefat etmiştir. Bunun üzerine Emvader, Hüseyin Ağa'dan alacağını Hüseyin Ağa'nın varisi olan Halil'den talep etmiştir. Ancak Halil bu parayı ödemiş değildir. Emvader de durumu mahkemeye bildirmiş ve 1743 yılında temessükü mucebince alacağının tahsil edilmesine karar verilmiştir (MARAŞ.1: 28; Yanar, 2016: 79).

Alacak-verecek meselesinin ehl-i şer' sınıfının kendi arasında meydana geldiği olaylara da rastlanmaktadır. Abdülbaki isimli kadı, mevcut Hısn-ı Mansur kadısı olan Seyyid Hasan'a 1739 yılında 350 İstanbulî altın borç vermiş; ancak Seyyid Hasan bu borcunu ödeyemeyince aralarında anlaşarak borcun 18 ay içerisinde ödenmesine karar verilmiştir. Buna rağmen Seyyid Hasan bu borcunu ödeyemeyince Abdülbaki, durumu İstanbul'a şikâyet etmiştir. 1743 yılında Hısn-ı Mansur Kadısı Seyyid Hasan'a gönderilen hükümde borcunu bir an önce ödemesi istenmiştir (MARAŞ. 1: 29; Yanar, 2016: 79-80).

Alacak-verecek meselesi bazen de verilen emanetin alınamaması nedeniyle meydana gelmekteydi. Hısn-ı Mansur kazasında Rışvan Aşireti'nden

18. Yüzyılda Adıyaman'da Asayiş Sorunu ve Nizâmı Sağlama Çabaları

Yunus isimli kişi, Mehmet Ağa isimli kişiye 572 adet koyun teslim etmiş, o da bu koyunları satmış ve parasını Yunus'a zamanında ödemiştir. Bir süre sonra Mehmet Ağa'nın başka bir diyara gitmesi gerekince Mehmet Ağa nakit parasını yanında götürmeyeceği için Yunus'a emaneten bırakmış; ancak Hısn-ı Mansur'a geri döndüğünde emanetini Yunus'tan istemiş; ancak Yunus parayı vermemiştir. Bunun üzerine Mehmet Ağa durumu mahkemeye bildirmiş ve 1743 yılında Hısn-ı Mansur kadısına ve voyvodasına gönderilen emirde Mehmet Ağa'nın alacağının tahsil edilmesi istenmiştir (MARAŞ. 1: 36).

Alacak verecek sorunlarının ehl-i örf taifesi arasında da sık bir şekilde yaşandığı anlaşılmaktadır. Ehl-i örf taifesinden olanlar güç ve servet sahibi kişiler olduğundan alacak-verecek davalarına konu olan meblağ da yüksek olmaktadır. Dergâh-ı Mualla kapıcı başlarından Ahmet isimli şahsın Rişvan Boybeyi Türkoğlu Karababa'dan hüccet-i şer'iyye ile 2.000 kuruş alacağı olmasına rağmen Türkoğlu Karababa bu borcunu vermemiştir. Ahmet de durumu İstanbul'da mahkemeye şikâyet etmiştir. 1706 yılında Rakka valisine ve Hısn-ı Mansur kadısına gönderilen emirde Ahmet'in alacağının tahsil edilmesi istenmiştir (AŞKT.d. 45: 96). Benzer bir diğer olayda Rişvan Hassı Voyvodası Ebubekir'in Rişvan boybeyi olup Hısn-ı Mansur'da sâkin olan Bereketoğlu Hasan'dan temessük ile 1.000 kuruş alacağı vardır; ancak birkaç kez alacağını talep etmesine rağmen Bereketoğlu Hasan borcunu vermemiştir. Ebubekir de durumu İstanbul'a şikâyet etmiş ve 1748 yılında verilen kararda Bereketoğlu Hasan'ın borcunu ödemesi emr olunmuştur (MARAŞ. 1: 187). Bir diğer alacak-verecek davasında 1733 yılında Teberdâr-ı sâbık Gergerizade Hacı Hüseyin isimli kişinin Rişvanzade Halil Paşa'nın oğullarından Osman Bey'den 4.312 kuruş alacağı olmasına rağmen Osman Bey vefat ettiği için söz konusu meblağı biraderi Hasan'dan, Halil Paşa'nın terekesinden olmak üzere, talep etmiştir. Bu meblağı Araban ve Merzuban mukataaları malından tahsil edilmesi istenmişse de buralar reayası mahsullerini vermemişlerdir. Mahsulün tahsil edilerek alacaklı kişiye verilmesi istenmiştir (AŞKT.d. 139: 169).

Ehl-i örf veya ehl-i şer' taifesi ile reaya arasında da borç alınıp verildiği ve sonrasında sorunlar yaşandığı görülmektedir. 1726 yılında Rişvan Mukataası'nı tasarrufunda bulunduran Tersane-i Amire Emine Mehmet'in voyvoda tayin ettiği Çukadar Abdullah vefat edince Rişvan reayasından bazıları voyvodadan alacağımız vardır diyerek voyvodanın mal ve eşyasına saldırarak gasp etmişlerdir. Tersane-i Amire Emine Mehmet'in şikâyeti üzerine söz konusu kişilerden voyvodalık mallarının alınmasına karar verilmiştir (AŞKT.d. 111: 33; 112: 82). Samsat kazasının eski naibi olan Mevlana Mehmet'in yine aynı kazada sâkin İsmail isimli kişiden 300 kuruş alacağı olmasına rağmen İsmail'in borcunu

vermediğini belirterek şikâyetçi olmuştur. 1731 yılında Samsad kadısına gönderilen emirde Mevlana Mehmet'in alacağını tahsil edilmesi istenmiştir (AŞKT.d. 131: 168). 1742 yılında Hısn-ı Mansur Kasabası sakinlerinden Ebubekir ve Hacı Ömer isimli kardeşler gelip bunların babaları el-Hac Bekir oğlu Hacı Osman'ın Hısn-ı Mansur Alaybeyi Halil'den temessükü mucebince 1.150 kuruş alacağı olduğu; ancak babaları vefat ettiği için bu alacak hakkının kendilerine intikal etmesine ve bunlar da talep etmelerine rağmen alaybeyinin alacaklarını vermediğini şikâyet etmişlerdir (AŞKT.d. 172: 280).

Alacak-verecek sorunlarının vefat eden kişinin borcunun varislerinden talep edilmesiyle de gerçekleştiği olmaktadır. Hısn-ı Mansur sakinlerinden Mehmet Gazi ve İsmail isimli kişilerin babalarının, Rişvan reayasından Osman'dan 200 kile arpa (şair), 200 kile buğday (hınta) ve 1.852 kuruş alacağı varken babaları vefat etmiş ve bunlar, alacaklarını talep edeceklerken Osman da vefat ettiği için bunlar alacaklarını Osman'ın oğlu Mehmet'ten talep etmişler; ancak Mehmet, babasının borcunu vermekte sorun çıkartmıştır. Mehmet Gazi ve İsmail de Mehmet'i 1740 yılında mahkemeye şikâyet etmişlerdir (AŞKT.d. 158: 392). Bir diğer olayda Hısn-ı Mansur kazası sakinelerinden Hatice, Rabia, Ayşe, Fatma, Neslihan, Hürü, Halime, Asiye ve başka hatunlar mahkemeye giderek, yine aynı kazada sakin Zülfikar oğlu Osman isimli kişinin "Sizin babanızın bana borcu vardır." diyerek bunların bir kıt'a bahçelerini ve bağlarını zapt ettiğini şikâyet etmişlerdir. Mağdurların şikâyeti üzerine bağ ve bahçenin Osman'dan alınarak sahiplerine geri verilmesi istenmiştir (MD. 264: 131).

Alacak-verecek meselesinin kardeşler veya akrabalar arasında da meydana geldiği görülmektedir. Besni kazasında Seyyid Murat isimli kişinin kardeşi İbrahim'den 2.500 kuruş alacak hakkı varken; İbrahim vefat edince Seyyid Murat alacağını İbrahim'in varisleri olan Yakup ve Murtaza isimli kişilerden istemiş; ancak bunlar çeşitli bahaneler ileri sürerek borcu ödememişlerdir. Seyyid Murat'ın şikâyeti üzerine 1730 yılında Besni kadısına ve voyvodasına gönderilen emirde Seyyid Murat'ın alacağını tahsil edilmesi istenmiştir (AŞKT.d. 124: 255).

Alacak verecek meselelerinin bir diğer yönü de borç alınırken güvenilir bazı kişileri kefil göstermektir. Bu tür durumlarda alacaklı olan kişi alacağını borçludan tahsil edemediğinde kefillerden talep etmektedir. Ancak bazen kefillikle ilgili sorunların yaşandığı olabilmektedir. 1724 yılında Ayıntablı Kanburoğlu el-Hac Ahmet isimli kişi Besni sakinlerinden Hacı Mustafa ve Hüseyin isimli kişilere kendisinin Antep beyi olan Osman Bey'den 3.615 kuruş alacağı olduğunu; ama tahsil edemediğini belirterek onun kefilini sizsiniz diyerek söz konusu meblağı bunlardan tahsil etmek istemiştir. Hacı Mustafa ve Hüseyin

18. Yüzyılda Adıyaman'da Asayiş Sorunu ve Nizâmı Sağlama Çabaları

isimli kişiler kendilerinin kimseye kefil olmadıklarını ve Besni mahkemesine başvurarak kendilerinin kefil olmadıklarını temessükle ispat ettiklerini belirterek Kanburoğlu el-Hac Ahmet'i merkeze şikâyet etmişlerdir. Merkezden gelen emirde ise hüccet-i şer'iyeye göre hareket edilmesini ve kimseden haksız bir şekilde para talep edilmemesi istenmiştir (AŞKT.d. 101: 282).

Alacak verecek davalarında şiddete başvurulduğu durumlar da olabilmekteydi. 1718 yılında Behisni kazasına tabi Akpınar köyü sakinlerinden Kasım isimli kişi mahkemeye giderek Canbeyli Aşireti'nden Molla Halil ve başka bazı kişilerin, kendisine, babanın bize olan borcunu senden alırsanız diyerek zorbalık yaptıklarını, hatta ehl-i örf taifesiyle işbirliği yaparak kendisini hapse attırdıklarını belirtmiş ve şikâyetçi olmuştur (AŞKT.d. 75: 404). Rişvan Aşireti'nden Bezikli oymağı mensuplarından Halil isimli kişinin Çakallı oymağı mensuplarından Ali isimli kişiden 27 kuruş alacağı olduğu için Halil, Ali'den parasını isteyince Ali buna değnekle saldırmış ve sol kolunu "amel-mande" (işlevsiz) hale getirmiş ve kaçmıştır. Halil'in şikâyeti üzerine 1745 yılında verilen kararda Ali'nin bulunması ve Halil'in alacağının tahsil edilmesi istenmiştir (MARAŞ. 1: 111; Yanar, 2016: 111). Bir diğer olayda ise 1740 yılında Değirmenci oğlu İbrahim isimli kişinin Besni sakinlerinden Rişvanoğlu Süleyman Bey'in çiftçisi olan Mehmet isimli kişiden 110 kuruş alacağını ve bundan talep etmek için Rakka Valisi Ahmed Paşa tarafından buna mübaşir gönderilmesine rağmen bu, mübaşiri kovmuş İbrahim'e suçu yokken 200 değnek sopa atmış ve sonrada sen benim hüddamımdan akçe talep ettin ve üzerime mübaşir gönderdin diyerek bunu zincirleyerek hapsedmiştir. Süleyman Bey bununla da yetinmeyerek daha sonra bunun evini basmış ve İbrahim'in eşinin kemerini, sim kuşağını ve 60 altın ile bunun 400 kuruşunu almıştır (AŞKT.d. 164: 145). Bu tür şiddet olayları, bazen alakası olmayan kişilerin müdahaleleriyle de meydana gelebilmekteydi. 1719 yılında Hısn-ı Mansur sakinlerinden Dede Osman ve Dede Ali isimli kişiler, Çoban Ali isimli kişiden 1.750 kuruş ve Gökoğlu Mehmet isimli kişiden de 70 kuruş alacakları olduğunu; ancak bu alacaklarının talebiyle ilgili kimseyi kendilerine vekil tayin etmemelerine rağmen Ali isimli bir kişi, kendini Dede Osman ve Dede Ali'nin vekili olarak gösterip borçlulara çeşitli zulümler yapmıştır. Bunlar da mahkemeye giderek bu kişiden şikâyetçi olmuşlardır (AŞKT.d. 82: 367).

5. Nizâmı Sağlama Çabaları

Cemiyet hayatının başladığı ilk dönemlerden günümüze kadar toplumsal düzeni bozan, kanunlara riayet etmeyen kişiler her daim olmuştur. Nizâmı bozan bu kişilerin birtakım yaptırım ve cezaî müeyyidelerle kontrol altına alınması ise

toplumsal nizamın devamlılığının sağlanması bakımından son derece önemlidir. Bu durumda devlet, sahip olduğu hâkimiyet ve güç ile nizamı bozan kişilere karşı gereken müeyyideleri uygulamak suretiyle hukukî nizamın devam etmesini sağlamıştır. İşte devletin, işlenmesini yasak ettiği hususları işleyenleri veya yapılmasını emrettiği hususları yapmayanlara tatbik edeceği cezaî müeyyideleri düzenleyen hukuka ceza hukuku denmektedir (Akgündüz, 1989: 803).

Osmanlı Devleti, Türk-İslam devletlerinin hukuk sistemini temel alarak bir hukuk sistemi oluşturmuşlardır. Osmanlılar aldıkları hukuk sistemini sabit ve orijinal haliyle uygulamamış, zamanla birtakım değişiklikler ve ilaveler yaparak dönemin şartlarına ve ihtiyaçlarına göre geliştirmişlerdir. Osmanlılar, İslam hukukunu esas almalarının yanı sıra yeri geldiğinde Türk devlet geleneğini de uygulamışlardır. Osmanlı hukuk mevzuatı biri doğrudan doğruya Kur'an, sünnet, icma ve kıyasa dayanan şer'î hükümlerden oluşan hukuka; diğeri de örf ve âdetlerin yanı sıra İslam hukukunun devlet başkanına tanıdığı geniş takdir ve düzenleme yetkisiyle ortaya çıkmış olan ve devlet başkanının içtihat ve fetvalarla kararlarına dayanak oluşturduğu örfî hukuka dayanmaktadır (Şen, 1999: 327-328). Osmanlı Devleti'nin ceza hukukunun temelleri şer'î hükümlere dayanmakla birlikte, cezaî yaptırımlar, devletin içinde bulunduğu malî, askerî ve idarî şartlara göre yaptığı hukukî düzenlemelerle şekillenmiştir. İslam hukukunun özellikle Kur'an-ı Kerim ve sünnet tarafından teferruatlı bir şekilde düzenlenmemiş olması Osmanlı padişahlarının ceza ve malî hukuk alanlarında yaptıkları düzenlemelere zemin hazırlamıştır. Had¹⁸ ve kısas cezalarının aksine ta'zir¹⁹ suçları denen çok geniş bir suç kategorisinin düzenlenmesi İslam hukukunca devlet başkanlarına bırakılmıştır. Hangi fiillerin suç sayılacağı ve ne gibi cezaî yaptırımlar uygulanacağı belli esaslar çerçevesinde devlet başkanları tarafından belirlenmiştir. Ancak devlet başkanları her ne kadar böyle bir salahiyyete sahipse

---

¹⁸ Had cezası; Kur'an-ı Kerim'de ve sünnette belirlenmiş, kısas ve diyet dışındaki cezaî müeyyideleri ifade eden fıkıh terimidir. Kur'an-ı Kerim'de hudûd kelimesi on dört yerde geçer; bunların on üçünde Allah'a, birinde ise Allah'ın resulüne indirdiği vahye izafe edilir. Bu ayetlerde; "Allah'ın koyduğu hükümler, yasaklar, ölçüler, sınırlar belirtildiği gibi Allah'ın koyduğu hükümlerin yerine getirilmesi ve iyi muhafaza edilmesi, Allah'ın belirlediği ölçü ve sınırların çiğnenmemesi gerektiği" belirtilir. Bk. Ali Bardakoğlu, Had, DİA, C. 14, Ankara 1996, s. 547.

¹⁹ Ta'zir cezası; had ve kısas cezaları dışında devlet yöneticilerinin veya hâkimin takdirine bırakılan cezadır. Bu cezanın sınırlarını ayetler ve hadisler belirlemektedir. Ta'zir cezaları, had ve cinayetlerde olduğu gibi emir bi'l-ma'rûf nehy ani'l-münker vazifesini yerine getirmenin önemli araçlarından olup din, akıl, can, ırz ve malın korunması şeklindeki beş temel amaca uygun biçimde şer'an mâ'siyet olduğu bildirilmiş; ancak toplumların kendi şartlarına göre düzenlemek üzere cezaları tayin edilmemiş fiillere yöneliktir. Bk. Tuncay Başoğlu, Ta'zir, DİA, C. 40, Ankara 2011, s. 198.

18. Yüzyılda Adıyaman'da Asayiş Sorunu ve Nizâmı Sağlama Çabaları

de verdikleri kararların şer'î hükümlere aykırı olmamasına ve şer'î dairenin dışına çıkılmamaya dikkat edilmiştir.

Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı Devleti'nde asayiş ve sükûnetin sağlanmasında zaman zaman zorluklarla karşılaşılması ağır bir ceza politikasını gerekli kılmıştır. Siyaset cezasını gerektiren suçların dışında kalan diğer suçlar için uygulanan cezalar; teşhir, dayak (ta'zir), para cezası, kürek cezası, kalebendlik (hapis) cezası ve sürgün (nefy ü iclâ) gibi cezalardır (Erim, 1984: 80). Bu cezaların tertip edilmesi ise devletin dönemsel ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Devletin ekonomik bunalım yaşadığı yıllarda para cezalarının, donanmada kürekçiye ihtiyaç duyulduğu dönemlerde kürek cezalarının ağırlık kazanması devletin cezaî yaptırımları, ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirdiğini göstermektedir (Aydın, 1999: 383). 18. yüzyılda Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kâhta ve Samsat kazaları dâhilinde meydana gelen asayiş problemlerinde, devlet yetkilileri önce mübaşirler veya ağalar aracılığıyla problemin soruşturulmasını sağlamakta ve şer'î mahkemeler tarafından davanın görüşülüp ceza gereken bir durum söz konusuysa, gerekli şer'î cezanın icrâ edilmesini, taşradaki ehl-i örf taifesinden istemekteydi. Bu cezalar, suçun niteliğine göre kalebend cezası, iskân cezası, sürgün cezası, kürek cezası, para cezası, idam cezası gibi cezalar olabilmekteydi.

Devletin taşrada asayişini sağlamak için başvurduğu yöntemlerden birisi de yerel güçlü hanedanlarla işbirliği yapması olmuştur. Devletin yerel hanedanlarla işbirliği yapmak istemesinin malî, hukukî ve toplumsal üç önemli gerekçesi vardır. Gerger kazasında meydana gelen eşkıyalık olayları, köylerde ve nahiyelerde yaşayan ahalinin perişan ve perakende olmasına sebep olduğu için devlet, bu yerlerden bir süredir vergi geliri elde edememektedir. Bu sebeple eşkıyalık olaylarının son bulması ve ahalinin tekrar yerlerine dönerek üretime geçmesi devlet için zarurî ve önemli görülmüştür. Devlete göre bunu sağlamanın yolu bölgedeki güçlü bir aşiretten veya hanedandan ol-havalide sâkin ve bölgenin düzenini sağlamaya kâdir bir zâbite, bu topraklar mir-livâ hassı olarak verilirse bu kişi oranın güvenliğini sağlayabilir ve böylece hem ahali refaha ve huzura kavuşur hem de cânib-i mîrîye hâsıl elde edilmiş olurdu (MAD.d. 202: 4.).

5.1. İskân Cezası

İskân, geniş manasıyla herhangi bir topluluğun barınma veya geçim ihtiyaçlarını temin maksadıyla geçici veya sürekli olmak üzere bir bölgeye yerleşmesi olarak ifade edilebilir (Tanoğlu, 1954: 1). Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Balkanlarda izlediği yayılma ve fetih politikasının bir sonucu olarak sınırlar ve hâkimiyet sahası batı yönünde genişleme olanağı bulmuştur.

Hâkimiyet sahasının genişlediği bu bölgenin elde kalmasını sağlamak, İslamî değerleri bu bölgeye taşımak ve fetih hareketlerine destek sağlamak amacıyla bu bölgelere Anadolu'dan çok sayıda Türkmen topluluk getirilerek iskân edilmiştir. Balkanlarda başlayan bu iskân politikası sonraki dönemlerde ihtiyaç hâsıl oldukça farklı bölgeler için de uygulanmış ve Osmanlı coğrafyasının birçok bölgesinde farklı amaç ve beklentilerle iskân faaliyetleri gerçekleşmiştir.

İskân politikasının önemli gerekçelerinden biri de toplumsal düzeni sağlamak amacıyla gerçekleşen iskânlardır. Devlet, otoriteyi sağlamakta sıkıntı yaşadığı bölgelerdeki toplulukları veya bazen daha küçük grupları nizamı sağlamak amacıyla farklı bölgelere iskân etmiştir. Nizamı sağlama arzusu bazen başka beklentilerle birleşince iskâna tabi tutulacak toplulukların sayısında da büyük artışlar olabilmekteydi. 17. yüzyılda iktisadî, içtimaî, askerî ve nizamî sebeplerle bazı aşiretler Rakka, Hama ve Humus taraflarına iskân edilmeye çalışılmıştır.²⁰İskâna tabi tutulan aşiretlerin başta kabul ettikleri iskân politikasının, bir süre sonra bazı aşiretlerin iskân bölgesinden kaçmaları sebebiyle başarısızlığa uğradığı görülmektedir (Öztürk, 1991: 973). Bu başarısızlık sonuçları itibarıyla bu çalışma konusu olan Adıyaman'ı da etkileyen birtakım asayiş problemlerine neden olmuştur. Rakka iskân bölgesinden kaçan aşiret mensuplarından bir kısmının Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kâhta ve Samsat kazaları ve bu kazaların çevresindeki diğer kazalara kaçmaları sebebiyle söz konusu kazalarda asayiş sorunlarında artışlar görülmüş ve aşiret mensuplarının yeniden Rakka'ya iskân edilmeleri için gerek ahaliden gerekse de bu kazalarda bulunan yönetici kesimden merkeze birçok arzuhal gönderilmiştir. Merkeze iletilen şikâyetler sonucunda bölgedeki idarecilere gönderilen emirlerde iskân bölgesinden kaçan aşiret mensuplarının bir an önce tekrar iskân mahallerine nakledilmeleri ve yeniden iskân edilmeleri istenmiştir. Örneğin yaptıkları eşkıyalıklar sebebiyle Rakka'ya nakl ve iskân olunan Bektaşlı oymağından bazı kişiler, bir yolunu bularak Rakka'dan firar etmişler ve Hısn-ı Mansur kazasına gelerek eşkıyalığa devam etmişlerdir. 1710 yılında yapılan şikâyet üzerine bunların yakalanarak yeniden Rakka'ya nakl ve iskân olunmaları istenmiştir (MD. 118: 180).

Aşiret mensuplarının bir devlet politikası olarak Rakka'ya iskân edilmelerinin yanı sıra 18. yüzyıl boyunca Adıyaman ve çevresinde yaptıkları eşkıyalıklar sebebiyle Rakka ve çevresine en çok iskân edilenler güçlü

---

²⁰ Rakka İskânı ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bk. Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı, Eren Yay., İstanbul 1987; Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, TTK. Yay., Ankara 2006; Murat Çelikdemir, Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840), BDT., Elazığ 2001.

18. Yüzyılda Adıyaman'da Asayiş Sorunu ve Nizâmı Sağlama Çabaları

hanedanların mensupları olmuştur. Bu hanedanların mensuplarının sahip oldukları güce paralel olarak karıştırdıkları eşkıyalık olayları da büyük olmuş ve nizâmı sağlamak adına bunların Adıyaman'dan uzaklaştırılıp başka bir bölgeye iskân edilmeleri zaruret kazanmıştır. Bu doğrultuda Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kâhta ve Samsat kazalarında eşkıyalık hareketlerinde bulunan büyük grupların Rakka'ya iskân edilmelerine karar verilmiştir. 18. yüzyılın başlarında Hısn-ı Mansur kazasında eşkıyalık yapan ve ahaliye bir türlü rahat vermeyen Bereketoğlu Yusuf ve Rıdvanoğlu Mustafa ve arkadaşlarının Rakka'ya iskân edilmelerine (AŞKT.d. 70: 241), 1719 yılında Gerger kazasında eşkıyalık yapan ve Gerger taraflarındaki nahiye ve köylerin perakende ve perişan olmalarına sebep olan Babaoğlu Bekir ve oğulları Mehmet ve Mustafa'nın Rakka'ya nakl ve iskân edilmelerine (MD. 127: 374), 1760'larda Şure-ili kazasında birçok eşkıyalık olayına karışan ve 26 köyün ahalisinin perakende ve perişan olmasına sebep olan Ömeranlı Aşireti'nden Boyundurukkıranoğlu ve hevâdarlarının Rakka'ya nakl ve iskân olunmalarına (MD. 164: 255) karar verilmiştir.

Aşiretlerin iskâna tabi tutulmasının yanı sıra Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kâhta ve Samsat kazalarında cinayet, hırsızlık, gasp, yol kesme gibi toplumsal nizâmı bozan olaylara karışan kişilere verilen cezalar arasında iskan cezası ilk sıralarda yer almaktadır. Örneğin, Siverek kazasına bağlı Bucak nahiyesinden Hurşit oğlu Osman, kardeşi Bozo ve akrabası Ahmet isimli kişiler yaptıkları eşkıyalıklar sebebiyle Rakka'ya nakl ve iskân edilmişler; ancak bunlar itaat etmeyip Gerger taraflarına kaçmışlar ve "haşerâti başlarına cem' ve kurâlarda geşt ü güzâr idüb" eşkıyalık hareketlerinde bulunmuşlardır. Yaptıkları eşkıyalıklarda sekiz köyün emlak ve akarlarını zapt etmişler, mallarını ve hayvanlarını talan etmişler ve altı kişiyi de öldürmüşlerdir. 1759 yılında yapılan şikâyet üzerine bunların yeniden Rakka'ya iskân edilmelerine karar verilmiştir (MD. 162: 44).

Yaptıkları eşkıyalıklar sebebiyle iskân edilmelerine karar verilen eşkıyaları iskân mahalline götürmek, götürülseler dahi orada tutabilmek pek mümkün olmuyordu. Cezanın infazından en çok zorlanılan aileler asayiş sorunlarında en çok ismi geçen Bereketoğlu, Türkoğlu, Boyundurukkıranoğlu, Rıdvanoğlu gibi güç sahibi aile mensuplarıdır. Örneğin, Valide sultan haslarından Hısn-ı Mansur'da sakin Bereketoğlu Kara Hasan ve kardeşi Hüseyin ve amcası ile bunlara tabi 70-80 civarı eşkıya Hısn-ı Mansur kasabasının içine kadar gelip beş gün boyunca ahalinin ırzına ve malına saldırmışlar, ayanları İbrahim'i öldürmüşler ve ahalinin eşyalarını ve mallarını gasp etmişlerdir. Bu sebeple haklarında Rakka'ya nakl ve iskân edilmelerine karar verilmişse de bunlar Ruha'da (Urfa) Barakoğlu İbrahim'e istinaden ahalinin perişan olmasına ve

dağılmasına sebep olmuşlardır. Daha sonra bunlar yaklaşık 200 kişiden oluşan kapusuz levendat ile Kâhta ve Beziki taraflarına dahi saldırarak eşkıyalıklarına devam etmişlerdir. 1756 yılında bölgedeki yöneticilere ve kadılara gönderilen emirde söz konusu kişilerin derhal yakalanarak iskan bölgelerine nakledilmeleri istenmiştir (KLBD.d. 12: 69). Bir diğer olayda ise Şure-ili kazasında Cihanbeyli Aşireti'nden Ömeranlı oymağı eşkıyasından Boyundurukkıranoğlu İbrahim, Osman, İzzeddin'in oğulları ve kardeşi, Muhtaroglu Murtaza, Hasan, Abbas, Karacaoğlu Hüseyin, Hakverdioğulları, Çenedoğulları, Melluoğulları, Kara Osmanoğulları ve daha nice kişi ve hanedan eşkıyaları "katl-i nüfûs, gasb-ı emvâl ve kutta'-ı tarik misillü" eşkıyalıkları sebebiyle Rakka'ya nakl ve iskân olunmalarına karar verilmiştir. Ancak bunlardan bazıları kendi aşiretlerinden ve Bucaklı Aşireti'nden bazı kişilerle birlik olup iskân bölgelerinden kaçarak Gerger kazası yakınlarına gelmişler ve burada da eşkıyalıklarına devam etmişlerdir. 1767yılındabölgedeki ehl-i örf taifesine ve kadılara gönderilen emirde söz konusu kişilerin derhal yakalanarak tekrar iskân bölgelerine gönderilmeleri istenmiştir (MD. 165: 164).Yaptıkları eşkıyalıklarla devleti ve ahaliyi zorlayan bir diğer kişi de Sivri Mehmet isimli eşkıyadır. Rişvan ve Çakallı Mukataası'na tâbi' Bereketli oymağı mensuplarından olan Sivri Mehmet'in yaptığı eşkıyalıklardan dolayı Rakka'ya nakl olunması için birkaç defa emr-i şerif gönderilmesine rağmen bu kişi, bir yolunu bularak oymağının boybeyi olmuş ve eşkıyalığa devam etmiştir. Hatta 1764 senesine ait mâl-ı mîrînin 10.500 kuruşunu *ekl ü bel'* etmiş ve ahalinin perişan olmasına neden olmuştur. Bu sebeple Sivri Mehmet ve onunla birlikte hareket edenlerin yeniden Rakka'ya iskân edilmesine karar verilmiştir (MD. 164: 430).

Ehl-i örf taifesinden olup iskân cezasını kendi menfaatleri için bir yaptırım aracı olarak kullanan kişilere de rastlanmaktadır. Gerger subaşısı olan Başıbüyüköğlü Ebubekir Bey, Gerger'e tabi Beylü köyü ahalisinden eğer istediğim akçeleri vermezseniz sizi Rakka'ya iskân ederim diyerek ahalinin 2.500 kuruşlarını almıştır. Ahali de 1726 yılında Ebubekir Bey'i İstanbul'a şikayet ederek Ebubekir Bey'in kendilerinden aldığı parayı iade etmesi ve yaptığı zulümlere son verilmesini istemişlerdir (AŞKT.d. 106: 614).

5.2. Kalebendlik Cezası

Kalebendlik cezası, bir kimsenin işlemiş olduğu suçtan dolayı, bir kalenin hisarından dışarı çıkmamak üzere kale içinde oturmaya mahkum edilme cezasıdır. Suçluların bir kale sınırları içinde hapsedilmesi anlamına gelen bu uygulama, suçluların hem uzak bir bölgedeki kalede tutulmaları hem de kaleden çıkamamaları sebepleriyle sürgün cezasını andırsa da, bu ceza, sürgün cezasına

18. Yüzyılda Adıyaman'da Asayiş Sorunu ve Nizâmı Sağlama abaları

göre daha ağırdır (Aksın, Baytimur, 2010: 796). Cezaî bir müeyyide gerektiren suçlar içerisinde; "*eşkıyalık, reâyâyı ehl-i örfe gamz ve tecrîm, su'i-hâl bâis ihtilâl, sâi'bi'l-fesâd, reâyâyı tahrîk ve ihtilâle bâis*" gibi suçlar kalebendlik cezasını gerektiren suçlar içerisinde en çok rastlanan suçlardır (Erim, 1984: 82). 18. yüzyılda Adıyaman'da hukukî bir ceza olarak en çok rastlanan cezalardan biri kalebendlik cezasıdır. Kalebendlik cezasının infazı için başta Rakka Kalesi olmak üzere Sivas, Halep, Kâhta, Bırrülfırat, Sason, Mardin ve Hasankeyf kaleleri tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra bazen de Kıbrıs, Midilli, Limni gibi adalardaki kaleler kalebendlik cezasının infazı için tercih edilen yerler olmuştur. 1722 yılında Hısn-ı Mansur kazasında Bereketoğlu Yusuf ve kardeşleri ve 70-80 miktarı hevâdârlarının gasp, cinayet, fesat, yaralama gibi suçlarından ve eşkıyalıklarından dolayı Halep Kalesi'ne kalebend edilmelerine karar verilmiştir (MD. 264: 192). 1728 yılında Rışvan Aşireti'ne bağlı Dalyanlı Oymağı Kethüdası Hüseyin ve Berketanlı Oymağı Kethüdası Şeyh Yusuf ve Ömeranlı Oymağı Kethüdası Hacı Mehmet oğlu Mustafa isimli kişilerin, ahaliye zarar verdikleri gerekçesiyle, Kâhta Kalesi'nde kalebend olunmalarına karar verilmiştir (KLB.d. 2: 7). 1732 yılı öncesinde Hısn-ı Mansur kazasında bulunan konargöçer Rışvan Aşireti'nden Dalyanlı ve Hıdırelli oymaklarının yöneticileri vermeleri gereken vergilerini (mâl-ı mîrîlerini) vermekte muhalefet ettikleri için Sivas Kalesi'nde kalebend edilmeleri kararlaştırılmıştır (MD. 138: 360). Hısn-ı Mansur Müftüsü İsmail ve kardeşi, bazı eşkıyalarla bir olup Hısn-ı Mansur kasabasında eşkıyalık yaptıkları için Bırrülfırat Kalesi'nde kalebend olunmalarına karar verilmiş ve müftü, fetva vermekten men (fetâvâdan hacr) edilmiştir (MD. 150: 187-188). 1767 yılında Göçer Rışvan ve İzollu aşiretlerinden bazı kişiler, 1765 yılına ait vergilerini vermekte muhalefet edip Rışvan voyvodasının bazı adamlarını katletmeleri sebebiyle bir kısmının münasip mahallere nakl ve iskân edilmelerine, bir kısmının da Sivas Kalesi'nde kalebend olunmalarına karar verilmiştir (MD. 165: 81). 1782 yılında Hısn-ı Mansur kazasında İzollu Aşireti'nden Mansurî, Haramzâdeoğlu Cuma ve bunun diğer oğulları ile kardeşlerinin kaza reayasına ve yolculara karşı yaptıkları eşkıyalıklar nedeniyle kalebend edilmelerine karar verilmiştir (AŞKT.d. 180: 254).

Kalebendlik cezasının infazı için çoğunlukla yakın bölgelerdeki kaleler tercih edilirken bazen de suçun büyüklüğüne göre çok uzak bölgelerdeki kaleler de tercih edilmektedir. Besni'de ikamet eden Rışvanzadelerden İbrahim, Murtaza ve Abdulkadir isimli kişiler öteden beri eşkıyalık olaylarına karıştıkları gerekçesiyle Adana'ya babalarının yanına gönderilmelerine karar verilmişse de bunlar itaat etmedikleri ve benzer hareketleri devam ettirdikleri gerekçesiyle, 1725 yılında, Rışvanzadelerin Mardin Kalesi'ne ve bunların adamlarının da Limni Kalesi'ne kalebend olunmalarına karar verilmiştir (KLB.d. 2: 82).

Osmanlı'nın farklı coğrafyalarına gönderilmek üzere birçok defa sürgün veya kalebend cezasına çarptırılan Türkoğlu İbrahim ve bu kişiye tâbi olan bazı eşkıyalar, 1743 yılında Mağosa Adası'nda kalebend olunmuşlardır (MD. 150: 187-188).

5.3. Sürgün (Nefy u İclâ)

Osmanlı ceza hukukunda "nefy ü iclâ" olarak isimlendirilen sürgün cezası, "suçlunun bulunduğu mahalden başka bir mahalle belirli bir süreliğine (muvakkaten) uzaklaştırılmasıdır." Sürgün edilen kişi, sürgün edildiği mahalde, serbestçe hareket edebilme, oranın sâkini gibi yaşayabilme hakkına sahiptir. Sürgün cezasının kalebendlik cezasından farkı, suçlunun bu serbest hareket edebilme hakkıdır (Köksal, 2015: 287-288). 18. yüzyılda Adıyaman'da, bazı suçluların, ceza olarak, başta Kıbrıs Adası olmak üzere, Boğazkesen, Girit Adası, Avrat Adası, Rakka, Hasankeyf gibi yerlere sürgün edildikleri anlaşılmaktadır. 1740'lı yıllarda Hısn-ı Mansur kazasında eşkıyalık hareketleriyle ahalinin perişan ve perakende olmasına sebep olan Türkoğlu İbrahim ve Hısn-ı Mansur kazası müftüsü işbirliği yaparak fitne ve fesadın artmasına ve nizamın bozulmasına sebep olduğu için Birrülfirat Kalesi'nde kalebend olunmasına karar verilmiş; ancak Türkoğlu İbrahim bir yolunu bularak tekrar Hısn-ı Mansur kazasına gelince yakalanarak Girit Adası'nda Yanya sancağına sürgün edilmiştir (MD. 150: 187-188). Yanya sancağına sürgüne gönderilmesine rağmen Türkoğlu İbrahim'in Bereketoğlu ile sonraki yıllarda eşkıyalığa devam etmesinden, sürgün cezasının ya uygulanmadığı ya da bu kişinin sürgün bölgesinden firar ederek tekrar Hısn-ı Mansur'a geldiği anlaşılmaktadır. 1743 yılında ise Türkoğlu İbrahim, Bereketoğlu ile birlikte Turuş Mukataası'na müdahale ettikleri ve bir türlü ıslah olmadıkları gerekçesiyle Avrat Adası'na sürgün edilmişlerdir (KLB.d. 7: 236). Bir diğer olayda, 1750'lerde Hısn-ı Mansur kazasının önceki alaybeyi olan Yusuf, Hısn-ı Mansur kazasındaki tımar ve alaybeylik tevcihlerinde rüşvet, iltimas gibi çeşitli usulsüzlükler yaptığı gerekçesiyle Kıbrıs Adası'na sürgün edilmiştir (AE. SMST.III., 64: 4766). 1766 yılında ise Göçer Rişvan Aşireti'nin önceki boybeyi Halil ve Dalyanlı Kethüdası Ali'nin oğlu Mehmet isimli kişiler yanlış işlerinden dolayı ehl ü iyâlleriyle Rakka taraflarına sürgün edilmişlerdir (MD. 164: 430).

Sürgün cezasına çarptırılan kişi, sürgünde kaldığı dönem boyunca iyi halini ve ıslâh-ı nefis olduğunu ispat ederse, yaptıklarından pişman olduğunu bir arzual ile dile getirip af dileyebilirdi. Böyle bir durumda suçlu, affedilebilmekteydi. Hısn-ı Mansur kazası sâkinlerinden Ömer isimli bir kişi daha önce işlediği suçlardan dolayı Kıbrıs Adası'na sürgün edildiğini; ama ailesinin mağdur olduğunu, kendisinin de ıslâh-ı nefis olduğunu belirterek affedilmesini

istemiştir. 1718 yılında verilen kararda, bu kişinin af talebi kabul edilmiş ve Hısn-ı Mansur kazasına dönmesine izin verilmiştir (MD. 128: 27).

5.4. Diyet

İslam hukukunda, ölüm ve yaralama ile sonuçlanan bir suç işlendiğinde, mağdur olan taraf kısas istemediği veya kısasın mümkün olmadığı durumlarda, mal olarak verilmesi gereken bedele diyet denmektedir (Akbulut, 2003: 171). Ölüm, yaralama ve sakatlığa yol açan saldırı, müessir fiil ve kusurlu davranışların genel adı cinayet olup, insanın hayatına ve vücut bütünlüğüne karşı işlenen suçlar, suçun dengi bir ceza ile karşılık göreceksa kısas, suçun karşılığında belli bir tazminat ödenecekse diyet başlığı altında ele alınmaktadır. Diyet denilen kan parası suçludan talep edilirken, suçun kasten veya hataen işlenmesine bakılarak hafifletici-ağırlaştırıcı sebep ilkesine göre hareket edilmektedir (Bardakoğlu, 1994: 473-474). Kısas isteme hakkına sahip olanlardan tamamının veya birinin bu talebinden vazgeçmesi ve bunun karşılığında diyet talep etmesi veya kısas şartlarından birisinin eksik olması veya kısasın başka bir sebeple uygulanmasının mümkün olmaması gibi durumlarda diyet uygulanabilmekteydi. Bu durumda diyet cezası, kısasa tabi suçların yanlışlıkla işlenmesi durumunda veya kasten işlenip de kısas şartlarının gerçekleşmediği, kanun koyucunun ceza miktarını belirlediği cezalardır.²¹

Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kâhta ve Samsat kazalarında da aileler, oymaklar veya aşiretler arasında kan davalarının oluşmasını engellemek ve nizamı sağlamak amacıyla çeşitli cinayet ve yaralama hâdiselerinde kan bedeli olarak diyet ödetirilmesi yoluna gidilmiştir. 17. yüzyıl sonlarında Kâhta kazasına gelerek burada 26 köye yerleşen Ziravkanlı oymağı torunları, Kâhta ahali ile anlaşmazlık yaşamışlar ve bu anlaşmazlık sonucunda çıkan olaylarda Kâhta ahalisinden 44 kişi ölmüş ve ahalinin 200 keselik malları gasp edilmiştir. Ahalinin şikâyeti üzerine 1712 yılında Ziravkanlı torunlarının "diyet-i katl" olarak 1.000 kuruş ödemelerine karar verilmiştir (MAD.d. 2777: 122). Diyet talebi nakit para talebiyle olduğu gibi bazen de mal talebi olabilmekteydi. 1716 yılında Hısn-ı Mansur kazasında konargöçer Rişvan Aşireti'nden Mendollü oymağı mensuplarından Kalender oğlu Mehmet isimli kişiyi, Türkmen taifesinden Gün oymağı mensupları öldürmüşlerdir. Mendollü Kethüdası Bekir'in oğlu Mehmet isimli kişi de diyet-i katl olarak 6 deve, 4 at ve bazı eşyalar talep etmiştir (AŞKT.d. 71: 159). Diyet talebi bazen de diyet ödemek zorunda olan kişinin yakınlarından talep edilmekteydi. 1719 yılında Besni kasabasında Recep

²¹ İnsanın azalarına yapılan saldırılar ve yaralamalar halinde ise ödenmesi gereken tazminata ers denmektedir. Bk. İlhan Akbulut, "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar", C.52, S.1, 2003, s.171.

isimli bir kişinin babası, tüfeğinin yanlışlıkla ateşlemesi sonucu bir kişiyi uyluğundan yaralamıştır. Bu olay sonrasında yaralanan kişinin yakınları dem-i diyet talebinde bulunmamışlardır; ancak 45 gün sonra yaralı kişi vefat edince maktulün akrabaları Ahmet, Ali, Hasan, Mehmet, İsa ve Abdullatif isimli kişiler diyet talebinde bulunmuşlar ve Mehmet'ten zorla 500 kuruş diyet parası talep etmişlerdir. Ancak daha sonra Mehmet vefat edince maktulün akrabaları söz konusu diyeti Mehmet'in oğlu Recep'ten talep etmişlerdir. Bunun üzerine Recep durumu şikayet etmiştir (AŞKT.d. 81: 32). Diyet ödeme yükümlülüğü olan kişilerin bazen herhangi bir para veya mal vermek yerine kızını karşı tarafa verdiği ve akrabalık tesis ettiği de görülmektedir. 1720 yılında Kâhta sakinlerinden Seyyid Mehmet'in dayısı Seyyid Mustafa isimli kişi Mehmet'in babasını öldürmüştür. Babası öldürüldüğünde Seyyid Mehmet küçük yaşta olduğundan babasının diyetine karşılık olmak üzere Seyyid Mehmet'in amcaları Osman ve Arslan ile dayısı Mustafa aralarında anlaşmışlar ve Seyyid Mustafa diyet karşılığında kızını Seyyid Mehmet'e akd etmişler ve bu şartla aralarında sulh olunmuştur. Ancak bu sulh yapıldığında Mehmet daha küçük yaşta olduğundan Mehmet baliğ ve davaya kâdir olduğunda yapılan sulhün şer'an sahih olmadığını belirterek babasının diyetini dayısı Seyyid Mustafa'dan talep etmiştir (AŞKT.d. 87: 458). Seyyid Mehmet, mahkemede haklı bulunmasına rağmen dayısı diyet parasını ödemediği gibi üzerine giden ehl-i örf taifesine dahi zorbalık yapmıştır. Seyyid Mehmet de durumu İstanbul'a şikayet etmiştir (AŞKT.d. 87: 366).

5.5. Nezre Bağlama

Devletin, bir kişiyi, bir grubu, bir oymak veya aşiretin mensuplarını, bir köyün veya şehrin sakinlerini hoş görülme, nizamı bozan hareketleri sonrasında bu tür hareketlerinin tekrar etmemesi için bu tür kişi veya topluluklarla yaptığı akd'e nezre bağlama denilmektedir ve yapılan bu akdin konusu nakdî veya bedenî (çalıştırma) bir yaptırım olabilmektedir (Pakalın, 2004: 692). Bu kavram Osmanlı arşiv belgelerinde "nezre kat", nezri kabul, nezri iltizâm ve taahhüd nezrimiz olsun" şeklinde değişik şekillerde ifade edilmektedir. Nezre bağlama ile devlet, ahaliye yüklenen parasal külfet vasıtasıyla ahali üzerinde otokontrolü amaçlamaktadır. Akitte belirtilen şartları yerine getirmeyen ahalinin yine akitte belirtilen miktarı ödeme zorunluluğu vardır (Çetin, 2015: 287-292). 18. yüzyılda Adıyaman'da da çeşitli zamanlarda ahalinin nezre bağlanmasıyla ilgili örnekler mevcuttur. Ziravkanlı oymağı mensuplarının Kâhta'da yaptıkları fesat, cinayet ve yaralama gibi olayların tekrarlanmaması için oymak mensupları

18. Yüzyılda Adıyaman'da Asayiş Sorunu ve Nizâmı Sağlama abaları

15.000 kuruş nezre bağlanmışlardır.²² 1720'lerin başında Hısn-ı Mansur sakinlerinden el-Hac Ahmet isimli kişi şehir sakinlerinin umûruna karıştığı için devlet tarafından 15 kese akçe nezre bağlanmıştır. Ancak el-Hac Ahmet 15 kese akçelik nezre bağlanmayı taahhüt etmesine rağmen sözünde durmamış ve ahalinin işlerine karışmaya devam ettiği gibi şehir kethüdası el-Hac Mustafa'yı görevden almış ve yerine kendine tabi bir kişiyi getirmiştir. Yine yalancı şahitlerle şehir kethüdası el-Hac Mustafa'nın bir miktar akçesini almıştır (AŞKT.d. 90: 6). 1740'larda Rişvan Aşireti'nden Bereketoğlu Hasan ile birlikte hareket eden Türkoğlu İbrahim, Rumıyanlı oymağı mensuplarının 4 deve ve 300 koyununu ve başka Rişvan oymaklarının da 500 keselik mal ve eşyalarını gasp ettikleri ve envâi eşkıyalık yaptıkları gerekçesiyle nezre bağlanmışlardır. Ancak bu kişiler, daha sonra da benzer olaylara karıştıkları için 1748 yılında Maraş valisine, Hısn-ı Mansur kadısına ve Rişvan voyvodasına gönderilen emr-i şerif ile bunların yeniden nezre bağlanmaları istenmiştir. Hısn-ı Mansur kazasında Türkoğlu Abbas, Nâkib Seyyid Abdulhalim, Altuncızâde Bekir, İzollü Osman isimli kişiler Maraş Valisi Çerkes Hasan'ı Hısn-ı Mansur'a sokmadıkları gibi, kadıyı ve müftüyü zorla şehirden çıkartmışlardır. 1775 yılında Hısn-ı Mansur ahalisi bu eşkıyaları şehre almamaları konusunda nezre kesilmişlerdir (MD. 166: 396-397).

Osmanlı Devleti, ahalinin vergilerini ödemedikleri zamanlarda da nezre bağlama usulünü uygulamaya koyabilmekteydi. Ancak vergi vermeyi kabul etmeyen bir topluluğu nezre bağlama usulü ile ödeme yaptırılması oldukça güç bir durumdur. Örneğin Hısn-ı Mansur kazası ahalisi, iskân bölgelerinden olmadıklarını söyleyerek çeşitli vergileri ödememişler ve bu nedenle nezre bağlanmışlardır. Ancak vergilerin tahsilini engellemeye devam ettikleri gibi nezr akçesini de vermemişlerdir. 1717 yılında Rakka Valisi Vezir Osman Paşa'ya gönderilen emirde vergilerin tahsili için kethüda tayin etmesi ve ahaliyi nezre bağlaması istenmiştir (MD. 126: 95).

Nezre bağlananlar sadece ahali değildir. Kimi zaman ahalinin bu yöntemle koruma altına alınmaya çalışıldığı da görülmektedir. Samsat Mukataası mutasarrıfı olan Seyyid Gazi'nin ahaliye yaptığı zulüm sebebiyle mukataası elinden alınmış ve Hüseyin Paşa isimli kişiye verilmiştir. Ancak Hüseyin Paşa da oğluyla birlik olup ahaliye benzer zulümler yapınca mukataa, Hüseyin Paşa'dan da alınarak Mehmet isimli bir kişiye verilmiştir. Samsat Mukataası, Mehmet'e

---

²² BOA. MAD. d., nr. 2777, s. 122; Cemaat mensuplarının daha önce de 5.000 kuruşluk nezre kesildikleri ve işledikleri suçlar nedeniyle bu miktarı ödedikleri anlaşılmaktadır. Bk. BOA. AŞKT. d., nr. 70, s. 129.

verilirken vergileri tahsil görevini eşkıyadan kimseye vermemesi ve ahaliye kötü davranmaması şart koşularak nezre bağlanmıştır. Ancak daha sonra mukataanın eski mutasarrıfı Seyyid Gazi zorbalıkla mukataayı ele geçirince şikâyet üzerine 1737 yılında gönderilen emirde Seyyid Gazi ve adamlarının hapsedilmesi ve eşkıyanın nezre bağlanmasına karar verilmiştir (MD. 142: 218-219).

Sonuç

Osmanlı Devleti için 17. yüzyıl boyunca büyük bir sorun olan asayiş konusunda yaşanan sıkıntılar 18. yüzyılda da devam etmiş ve devlet idari, iktisadi ve içtimai alanlarda sıkıntılar yaşamaya devam etmiştir. Osmanlı genelinde yaşanan asayiş sorunları, 18. yüzyıl boyunca Adıyaman'da da ciddi bir şekilde sıkıntı yaratmış ve Adıyaman yaşanan asayiş sorunları sebebiyle yaşanması güç bir şehir olmuştur. Adıyaman ahalişi asayiş olaylarında birçok kez yerinden ve yurdundan olmuş yani belgelerin diliyle perakende ve perişan olmuştur.

Adıyaman'ın asayiş sorunlarına bu denli fazla maruz kalması aşiretlerin kışın konakladıkları bir yer olması veya daha güneye kışlamak için yaptıkları göçlerde kullandıkları güzergâh üzerinde yer almasıdır. Asayiş sorunları içerisinde gerek devleti gerekse de ahaliyi en çok mağdur eden ve uğraştıran sorunlar eşkıyalık hareketleri sebebiyle yaşanmıştır. Eşkıyalık hareketlerinde aşiret mensuplarının yanı sıra ehl-i örf taifesinden de destek alan çıkar gruplarının ön planda olduğu dikkat çekmektedir. Bu tür grupları kimi zaman büyük eşkıya taifesi olarak birlikte hareket etmekte ve sayıları binlerle ifade edebilecek atlı birlikler şeklinde köylere ve şehirlere saldırılar gerçekleştirerek ahalinin canına, malına ve ırzına yönelik olumsuz hareketlerde bulunmaktadır. Bu tür grupların yanı sıra Adıyaman için en önemli sorun belli aile mensuplarından kaynaklanan eşkıyalık hareketleridir. Hısn-ı Mansur kazasında Bereketoğulları, Türkoğulları, Rıdvanoğulları; Gerger'de Başbüyüköğulları, Boyundurukkıranoğulları, Ali Küçüköğulları; Samsat'ta Bezikiler ve Besni'de Hevidiler gibi güçlü aile veya aşiretlerin sebep olduğu asayiş sorunları Adıyaman'ı en çok mağdur eden olaylardır.

Aşiret mensuplarının veya büyük ailelerin sebep oldukları asayiş sorunları içerisinde yol kesme, ev basma, cana ve ırza tecavüz gibi olaylar en sık yaşanan olaylardır. Bu tür olaylarda bu grupları pervasızlığa iten sebeplere bakıldığında bunların önemli bir kısmının iktisadi bir sıkıntı çekmeyen ve zaten belli bir güce ve zenginliğe sahip kişiler oldukları dikkat çekmektedir. Belgelerde de sık bir şekilde ifade edildiği gibi asayiş sorunlarına karışanların önemli bir kısmı tama'-ı hâmindan yani aç gözlülüğten, ahlaki çöküntüden kaynaklanan

18. Yüzyılda Adıyaman'da Asayiş Sorunu ve Nizâmı Sağlama abaları

sebeplerle bu tür olaylara karışmaktadırlar. Olaylara karışanların iktisadi beklenti ve hedefler doğrultusunda ve nüfuzlarını korumak veya arttırmak amacıyla hareket ettikleri; yine bu tür asayiş sorunlarında çoğunlukla güç sahibi başka bir aile veya ehl-i örf taifesiyle işbirliği yaptıkları çok sayıda örnek bulunmaktadır.

Devlet yetkililerin asayiş sorunlarına karışanlara verdikleri cezalar sorunun niteliğine ve büyüklüğüne göre değişmektedir. Cezaî müeyyideler içerisinde iskân, sürgün, kalebentlik, nezre bağlama gibi müeyyideler en çok rastlananlardır. İskân ve sürgün bölgesi olarak daha çok Rakka, Hama ve Humus bölgeleri tercih edilirken kalebentlik cezaları için Rakka, Kâhta, Sason, Sivas, Birrülfirat, Mardin, Midilli, Mağosa, Limni, Boğazkesen gibi kaleler tercih edilmiştir. Bu kaleler içerisinde de en çok tercih edilen kale sürgün ve iskân cezasında olduğu gibi Rakka Kalesi olmuştur. Devlet yetkililerinin uygulamak istedikleri bu yaptırımların birçok defa amacına ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Cezaî bir müeyyideyle karşı karşıya kalan suçlular bazen dağlara kaçarak bazen ehl-i örf taifesinde destek alarak cezadan kurtulmaktadır.

18. yüzyıl boyunca Adıyaman'da yaşanan asayiş sorunlarında belli çıkar gruplarının her daim olması sorunların artmasında ve devamlılığındaki en önemli sebeptir. Tımar sisteminde yaşanan bozulmalar, askeri başarısızlıklar, idarecilerin kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmeleri, iktisadi alanda meydana gelen sıkıntılar ve toplumun ahlaki çöküntü içerisinde olması sebepleriyle asayiş sorunlarına köklü çözüm bulmak veya bu olayları sonlandırmak mümkün olmamıştır.

KAYNAKÇA

A) Arşiv Kaynakları

Ali Emiri Tasnifi (AE): SAMD.III. 216;20874; SMST.III. 64: 4766

Atik Şikayet Defterleri (AŞKT): 45, 60, 61, 64, 69, 70, 71, 75, 76, 81, 82, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 101, 103, 106, 109, 110, 111, 112, 115, 119, 122, 124, 126, 130, 131, 139, 141, 158, 161, 163, 164, 167, 172, 180.

Cevdet Tasnifi (C): DH. 259: 12948; DH., 7: 320; ADL. 82: 4949; DH., 1: 27

Hurufat Defterleri (HD): 1077, 1094, 1100, 1119

İbnülemin Tasnifi (İE): AS., 82: 7441

Kalebendlik Defterleri(KLB): 1, 2, 3, 4, 7, 8, 11, 12

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d): 202, 2777, 7867, 9982

Maraş Ahkam Defterleri (MARAŞ): 1, 2, 3

Mühimme Defterleri (MD): 118, 126, 127, 128, 138, 142, 147, 149, 150, 154, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 179, 180, 213, 264,

B) Araştırma-İnceleme Eserler

Abu'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C.2, Çev.: Ömer Rıza Doğrul, TTK. Basımevi, Ankara 1987, 728s.

Ainsworth, W.F., F.G.S, F.R.G.S., *London Travels and Researchs in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*, London 1842, 364s.

Akbulut, İlhan, "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar", *AÜHFD.*, C.52, S.1, Ankara 2003, s.167-181.

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, "Celâli İsyamları"*, Barış Yay., Ankara 1999.

Akgündüz, Ahmed, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, D.Ü. Hukuk Fakültesi Yay., Diyarbakır 1989, 1000s.

18. Yüzyılda Adıyaman'da Asayiş Sorunu ve Nizâmı Sağlama abaları

Aksın, Ahmet, Suha Oğuz Baytimur, "25 Numaralı Kalebend Defterinin Tanıtımı ve Kalebend Defterlerinin Osmanlı Sosyal Tarihi Bakımından Önemi", *XV. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, C. 4/1, TTK. Basımevi, Ankara 2010.

Arslan, Hasan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı*, Öncü Basımevi, Ankara 2014, 447s.

Aydın, M. Akif, "Osmanlı'da Hukuk", *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. 2, IRCICA. Yay., Ed.: E. İhsanoğlu, İstanbul 1999.

Bardakoğlu, Ali, "Diyet", *DİA.*, C. 9, Ankara 1994, s. 473-475.

— "Had", *DİA.*, C. 14, Ankara 1996, s. 547-551.

— "Eşkıya", *DİA.*, C. 11, Ankara 1995, s. 463-466.

Başoğlu, Tuncay, Ta'zîr, *DİA.*, C. 40, Ankara 2011, s. 198-202.

Çelikdemir, Murat, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840)*, BDT., Elazığ 2001.

Çetin, Cemal, "Kamu Düzeninde Alternatif Bir Yöntem: Nezir" *USAD*, C. 8, Sayı 36, 2015, s. 287-292.

Dalyan, Murat Gökhan, 2003, "Moltke'nin Mektuplarında Adıyaman ve Havalisi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul, s. 3-7.

Daşcıoğlu, Kemal, "Osmanlı'da Eşkıyalık Hareketlerini Cezalandırma Yöntemi Olarak Sürgünler", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, İlkadım Belediyesi Yay., Samsun 2017, s. 303-317.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2000, 1439s.

Erim, Neşe, "Osmanlı İmparatorluğundan Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı Araştırmaları IV*, İstanbul 1984.

Halaçoğlu, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirelmesi*, TTK. Yay., Ankara 2006.

İbni Bibî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, Çev.: M. Nuri Gencosman, Uzluk Basımevi, Ankara 1941, 328s.

İpek, Selçuk, *Anadolu Halk Türkülerinde Vergi İsyanı*, Ekin Yay., Bursa 2010.

Karagöz, Mehmet, "XVIII. Yüzyılın Başlarında Malatya ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri", *OTAM*, S. 5, Ankara 1994.

Köksal, Osman, Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları", *OTAM*, C. 19, S. 19, 2015.

Köse, Erkan, "İçel Sancağında Kargaşa: Suhte Fesadı (1576-1606)", *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.1, Yaz 2017, s.22-51.

Moltke, H. Von, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969, 293s.

Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yay., İstanbul 1987.

Öz, Mehmet, "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkîyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", *SDÜ. SBE. Dergisi*, Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan Özel Sayısı, 2010.

Öztürk, Mustafa, "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkîyalık Olayları", *TTK. Belleten*, LIV/211, Ankara 1991.

Pakalın, Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, MEB. Yay., İstanbul 2004, 784s.

Söylemez, Faruk ve Muhammet Nuri Tunç, "18. Yüzyılda Behisni'de Camiler ve Cami Görevlileri", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi SBE. Dergisi*, C. 7, S. 14, Aralık 2017, s. 60-87

Söylemez, Faruk, *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi-Rişvan Aşireti Örneği*, İstanbul 2007, 323s.

— "Anadolu'da Sahte Şah İsmail İsyanı", *EÜ. SBE., Dergisi*, S. 17, Kayseri 2004, s. 71-90.

— Faruk Söylemez, XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri, *EÜ. SBE. Dergisi*, S. 22, Kayseri 2007, s.69-85.

Şen, Murat, "Osmanlı Hukukun Yapısı", *Osmanlı*, C. VI, Ankara 1999, s. 327-339.

Tanoğlu, Ali, İskân coğrafyası, "Esas Fikirler, Problemler ve Metod", *Türkiyat Mecmuası*, S. XI, İstanbul 1954.

18. Yüzyılda Adıyaman'da Asayış Sorunu ve Nizâmı Sağlama abaları

Taştemir, Mehmet, *XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kâhta)*, TTK. Yay., Ankara 1999.

Tosun, Mebrure, Kadriye Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, TTK. Yay., Ankara 1989, s.191.

Tunç, Muhammet Nuri, "Osmanlı'da Hanedan İçi Katl", *Turkish Studies*, C. 9, S. 4, 2014, s. 1133-1167.

— "18. Yüzyılda Hısn-ı Mansur Kazasında (Adıyaman) Camiler ve Cami Görevlileri", *Tarih Okulu Dergisi*, S. XXXIV, Haziran 2018, s. 279-306.

Tunç, Muhammet Nuri, Söylemez Faruk, "Hurûfât Defterlerine Göre 18. Yüzyılda Adıyaman'da Eğitim Faaliyetleri", *History Studies*, Volume 10, Issue 6, September 2018, s.191-214.

Turan, Şerafettin, *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1997.

Yanar, Ömür, *I Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kâhta ve Samsad)'a Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, KSÜ. SBE. BYLT., Kahramanmaraş 2016, 183s.